

IHRA rekomendacijos

dėl mokymo ir mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

**„Mes, IHRA valstybės narės,
prisimename romų genocidą.
Reikšdamos susirūpinimą
pripažįstame, kad per menkas
informuotumas apie šį genocidą
leidžia plisti išankstinėms
nuostatoms ir diskriminacijai, kurią
šiandien vis dar jaučia daugelis
romų bendruomenių.“**

2020 m. IHRA ministrų deklaracijos 4 straipsnis

Pirmąjį leidimą 2024 m. išleido Tarptautinis Holokausto atminties aljansas (IHRA) © 2024 IHRA

Visos teisės saugomos. Šio leidinio turinį galima laisvai naudoti ir kopijuoti švietimo ir kitiems nekomerciniams tikslams, jei prie kopijos nurodoma, kad šaltinis yra IHRA.

Vertimas į lietuvių kalbą atliktas Švietimo, mokslo ir sporto ministerijomis išsoms

Spaudos darbai atlikti Tautinių mažumų departamento prie LR V lešoms

Apie IHRA

Tarptautinis Holokausto atminties aljansas (*The International Holocaust Remembrance Alliance* – IHRA) vienija vyriausybes ir specialistus, siekdamas stiprinti, plėtoti ir skatinti su Holokaustu susijusį švietimą, mokslinius tyrimus ir atmintį bei vykdyti 2000 m. Stokholmo deklaracijoje ir 2020 m. IHRA ministrų deklaracijoje prisiimtus įsipareigojimus. Šį aljansą (anksčiau – Holokausto švietimo, atminties ir tyrimo tarptautinio bendradarbiavimo darbo grupė, arba ITF) 1998 m. inicijavo buvęs Švedijos ministras pirmininkas Göranas Perssonas.

Šiandien IHRA tinklą sudaro 35 valstybės narės ir pagrindinės tarptautinės partnerinės organizacijos, įgaliotos spręsti su Holokaustu ir romų genocidu susijusius klausimus. Šiuos įgaliojimus padeda įgyvendinti IHRA specialistų tinklas, kurį sudaro asmenys, atstovaujantys svarbiausioms institucijoms, veikiančioms su Holokaustu ir romų genocidu susijusio švietimo, atminimo ir mokslinių tyrimų srityse.

2009 m. IHRA įsteigė Romų genocido komitetą. 2020 m. priimta antičigonizmo / romų diskriminacijos darbinė apibrėžtis pabrėžia IHRA įsipareigojimą kovoti su išankstinėmis nuostatomis ir diskriminacija, kurią šiandien vis dar jaučia romų bendruomenės.

Dedant šias pastangas buvo parengtos šios Rekomendacijos dėl mokymo ir mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu. Projektas buvo oficialiai inicijuotas per 2021 m. IHRA plenarinį posėdį Atėnuose ir buvo toliau plėtojamas IHRA įsipareigojimu 2021 m. Malmės tarptautiniame forume dėl Holokausto aukų atminimo ir kovos su antisemitizmu.

Apie šį leidinį ir įnašus

Šį leidinį parengė IHRA Romų genocido komitetas, glaudžiai tarpdiscipliniškai bendradarbiaudamas su kitų IHRA darbo grupių ir komitetų ekspertais, nuolatiniais tarptautiniais partneriais ir palaikydamas dialogą su romų pilietinės visuomenės veikėjais bei atstovais.

Šis leidinys buvo rengiamas ketverius metus nuo 2021-ųjų. Jis grindžiamas pedagogams bei švietimo politikos formuotojams parengtomis IHRA mokymo ir mokymosi apie Holokaustą rekomendacijomis, patvirtintomis 2019 m.

Šių rekomendacijų nebūtų buvę įmanoma parengti be daugybės IHRA delegatų, atstovaujančių visoms valstybėms narėms. Ypač dėkojame pagrindiniams autoriams: projekto pirmininkui Miško Stanišičiui (Serbija), projekto pirmininko pavaduotojai Ninai Krieger (Kanada), Karolai Fings (Vokietija), Stéphane'ui Laederichui (Šveicarija), Ruth-Anne Lengai (Jungtinė Karalystė) ir Danijeliui Vojakui (Kroatija).

Taip pat dėkojame platesnei IHRA specialistų bendruomenei, tarp jų: Richellei Budd-Caplan (Izraelis), Jennifer Ciardelli (JAV), Emirui Grbičiui (Kroatija), Paului Isaacui Hagoueliui (Graikija), Wolfui Kaiserui (Vokietija), Mirjam Karoly (Austrija), Martinui Korčokui (Slovakija), Martinai Maschke (Austrija), Oliveriui von Mengersenui (Vokietija), Annai Miškovai (Čekija), Zuzanai Pavlovskai (Čekija), Yael Richler (Izraelis), Michelei Sarfatti (Italija), Patrickui Siegelei (Austrija), Joannai Talewicz (Lenkija), Feliciai Waldman (Rumunija), Robertui Williamsui (IHRA patarėjui) ir Martinui Winstone'ui (Jungtinė Karalystė); taip pat IHRA nuolatiniais tarptautiniams partneriams, tarp jų: Karelui Fracapane ir Isabelai Tamoj (UNESCO), Tracey Petersen (Jungtinės Tautos), Cristi Mihalache ir Beatai Bislim Olahovai (ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras, ODIHR), Evai Sobotkai (Europos pagrindinių teisių agentūra, FRA) ir Eleni Tsetsekou bei Oanai Tabai (Europos Taryba).

Taip pat dėkojame romų pilietinės visuomenės organizacijoms ir partneriams, parėmusiems šį projektą: Lenkijos romų asociacijai (Lenkija), Vokietijos sintų ir romų centrinei tarybai (Vokietija), Lenkijos romų tarybai (Lenkija), Kroatijos romų sąjungai „Kali Sara“ (Kroatija), „É Romani Glinda“ (Švedija), Europos romų ir keliautojų forumui (ERTF), Europos romų meno ir kultūros institutui (ERIAC), fondui „Towards Dialogue“ (Lenkija), Tarptautinei romų sąjungai, Serbijos Respublikos romų tautinės mažumos nacionalinei tarybai, Tarptautiniam tinklui „Phiren Amenca“, Romų centrui (Austrija), Jungtinės Karalystės romų paramos grupei ir tarptautiniam romų jaunimo tinklui „ternYpe“.

IHRA nuolatiniame biure, Berlyne, projektą koordinavo Natalie Harshman (2021–2024 m.) ir Rebecca Bamberger (2023–2024 m.).

Dr. Kathrin Meyer

IHRA generalinė sekretorė 2008–2025 m.

Krystyna Gil išgyveno žudynes Ščurovos miestelyje tik dėl to, kad jos močiutė tinkamu laiku atsidūrė tinkamoje vietoje.

Lenkijos romų šeimos Ščurovoje gyveno ne vieną šimtmetį, bet 1943 m. liepos 3 d. nacistinės Vokietijos policijos dalinys su vietos kolaborantais bažnyčios šventoriuje nužudė 93 romų bendruomenės narius. Pakeliui į egzekucijos vietą Krystynos motinai pavyko nepastebėtai perduoti dukrą į lenkės močiutės rankas.

Šios žudynės buvo tik vienos iš daugelio, įvykdytų per Antrąjį pasaulinį karą, kai nacių okupuotoje Europoje buvo nužudyta šimtai tūkstančių romų. Pasibaigus karui dar ne vieną dešimtmetį aukų ir išgyvenusiųjų istorijos buvo ignoruojamos ir pamirštos. Nepaisant didžiulės pažangos, kurią pastaraisiais dešimtmečiais padarė romų genocido pripažinimo siekiantys romų aktyvistai, visuotinai paplitusiose istorijos interpretacijose nacių, fašistinių valstybių ir jų kolaborantų įvykdyti

nusikaltimai prieš romus iš esmės tebėra nepripažinti.

Turint omenyje šią užmaršties istoriją, labai didžiuojusi galėdama pristatyti *IHRA Rekomendacijas dėl mokymo ir mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu*. Šios IHRA Romų genocido komiteto inicijuotos išsamios rekomendacijos, parengtos glaudžiai bendradarbiaujant su romų organizacijomis ir tarptautiniais švietimo, muziejų ir memorialinių vietų ekspertais, pateikia politikos formuotojams ir pedagogams praktines gaires, kaip mokytis šios seniai pamirštos istorijos. Džiaugiuosi, kad šis leidinys buvo išleistas bendradarbiaujant su UNESCO, ir tikiuosi, jog mūsų pastangas skleisti informaciją parems ir kitos organizacijos.

2020 m. IHRA ministrų deklaracijoje IHRA valstybės narės pažadėjo priimti politinį įsipareigojimą išsaugoti romų genocido atmintį. Jį prisimename tam, kad pagerbtume aukas ir išlikusiuosius. Prisimename dėl to, kad šio genocido užmarštis šiandien atlieka svarbų vaidmenį romų diskriminacijoje. Prisimename dar ir dėl to, kad tik atvirai ir sąžiningai apmąstydamos savo praeitį vyriausybės ir piliečiai gali sėkmingai diegti demokratines vertybes, kuriomis grindžiamos mūsų visuomenės.

Po masinių žudynių Ščurovoje naciai stengėsi sunaikinti romų bendruomenės atminimą degindami nužudytųjų namus. Per šias žudynes motinos, brolio ir jaunosios sesers netekusi Krystyna visą gyvenimą kovojo už tai, kad jos šeima ir bendruomenei padaryti nusikaltimai būtų pripažinti, – iš pradžių kaip Lenkijos romų asociacijos narė, o vėliau kaip Romų moterų asociacijos pirmininkė. Tikiuosi, kad šiomis rekomendacijomis prasmingai ir praktiškai prisidėsime prie to, kad būtų išsaugota romų genocido aukų ir išgyvenusiųjų istorija bei prisiminimai.

Romų balsai

„Mano artimieji nukentėjo nuo nacių persekiojimo ir buvo stipriai traumuoti. Po karo jie neturėjo į ką kreiptis, o pokario visuomenė nepripažino jų kančių. Atvirkščiai, romų genocidas dešimtmečius buvo ignoruojamas, o aukos dar labiau stigmatizuojamos. Mokyti apie tai yra teisingumo ir pripažinimo reikalas.“

Mirjam Karoly, Austrija

„Nacionalsocializmo aukos Lenkijoje nebuvo pripažintos iki pat XX a. paskutinio dešimtmečio. Didžiulės kančios, neteisybė, kurią romai toliau kentė net po karo, tarpusavio pasitikėjimo stoka – visa tai tikrai nepadėjo romams viešai kalbėti apie savo išgyvenimus nacionalsocializmo laikais.“

Stanisław Stankiewicz, Lenkija

„Romų persekiojimas ir genocidas yra neatsiejamas nuo mūsų bendros istorijos. Jis turi būti pripažintas ir į jį būtina atsižvelgti, kad ateityje panašūs tamsūs istorijos epizodai nepasikartotų. Žinios apie šiuos įvykius gali padėti skatinti pakantumą, įtrauktį ir pagarbą visiems žmonėms, nepriklausomai nuo kilmės. Ne mažiau svarbu susipažinti su romų bendruomenių išgyvenimais po Antrojo pasaulinio karo, nes tai leidžia suprasti ilgalaikes persekiojimo pasekmes. Daugelis romų net ir po karo kentė diskriminaciją, marginalizaciją ir skurdą, todėl šiandien svarbu suprasti šias problemas ir jų sąsajas su praeitimi, kad galėtume kurti teisingesnį ir visiems lygesnį pasaulį.“

Mia Taikon, Švedija

Įžanga

Romai jau daug kartų gyvena Europoje, dalyvauja pilietinių visuomenių vystymesi ir klestėjime, prisideda prie Europos kultūrinio, socialinio ir ekonominio gyvenimo.

Šiandien romai yra didžiausia etninė mažuma Europoje – iš viso apie 12 mln. žmonių su įvairia istorija ir tapatybėmis. Romų bendruomenių yra ir visuose kituose žemynuose. Romai turi specifinę tapatybę kaip etninės mažumos grupė ir nacionalinę tapatybę kaip atitinkamų valstybių piliečiai.

Kita vertus, jie vis dar yra viena labiausiai diskriminuojamų ir kone nepalankiausiomis sąlygomis gyvenančių grupių Europoje: patiria neapykantą, žmogaus teisių pažeidimus, diskriminaciją, persekiojimą, smurtą, ekonominį ir socialinį nepriteklių.

Dėl persekiojimo, rasizmo ir socialinės atskirties kai kurie romai jau nuo XIX a. ieško geresnio gyvenimo už Europos ribų. Po 1945 m. daugelis nacių persekiojimą ir genocidą išgyvenusių romų bei jų palikuonių paliko gimtąsias šalis, o kai kurie apskritai išsikėlė iš Europos. Į naujuosius namus visame pasaulyje jie išsivežė savo istoriją, prisiminimus ir pasakojimus.

Romų aktyvistų pastangomis padaryta nemaža pažanga siekiant pilietinių teisių ir pripažįstant romų persekiojimą bei genocidą nacizmo laikotarpiu. Tačiau reikia dar daug nuveikti, kad visuomenė pripažintų ir suprastų nacių nusikaltimus prieš romus.

Praeities ir dabarties antičigonizmas / romų diskriminacija, romų persekiojimo ir genocido nacizmo laikotarpiu padariniai, nepakankamas romų bendruomenėms padarytos neteisybės bei nusikaltimų pripažinimas ir ribotos žinios apie šiuos įvykius yra neabejotinai susiję reiškiniai. Švietimas atlieka svarbų vaidmenį ugdant empatiją, didinant informuotumą apie praeitį ir skatinant kritiškai vertinti dabartį.

Romų balsai

„Deja, nuolatinė kova už teisingumą, dėl to, kad būtų pripažinti žiaurumai ir nusikaltimai, įvykdyti prieš tūkstančius Europos romų, tęsiasi nuo 1945 m. iki pat šių laikų. Daugelyje šalių gyventojai romai buvo žudomi, o daugelis, įskaitant vaikus, išgyveno koncentracijos stovyklas, seksualinę prievartą ir siaubingus medicininius eksperimentus. Jų istorijos turi būti papasakotos, išgirstos ir žinomos. Mes esame jų paveldas.“

Gina Csanyi-Robah, Kanada

„Jauniesiems romams trūksta pasitikėjimo ir pasididžiavimo. Žinoti praeitį reiškia žinoti ateitį. Manau, turime pripažinti istorijos pažinimo svarbą, kad naujoji romų karta augtų pasitikinti savimi, kaip jauni europiečiai ir išdidūs piliečiai.“

Olena Vaidalovyč, Ukraina

Turinys

Apie IHRA	4
Apie šį leidinį ir įnašus	5
Įžanga	8
Santrauka	12
Įvadas	18
Kodėl reikia mokytis apie romų persekiojimą ir genocidą?	24
• Romų genocido pripažinimas	26
• Istorinių antičigonizmo ir neapykantos romams šaknų apmąstymas	26
• Mokymasis apie sąlygas ir procesus, atvedusius iki masinių žudynių	27
• Nusikaltėlių suformuotų neigiamų įvaizdžių paneigimas	28
• Kritinė buvusio ir esamo bendrininkavimo ir atsakomybės analizė	28
• Informavimas apie vis dar egzistuojantį antičigonizmą ir rasizmą romų atžvilgiu	30

Ko mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą? 32

- Mokymas ir mokymasis apie romų persekiojimą ir genocidą skirsis priklausomai nuo nacionalinių ir vietos aplinkybių 34
- Gausesnės istorinės žinios ir švietimo ištekliai duotų naudos mokymui ir mokymuisi apie romų persekiojimą ir genocidą 35
- Ko mokyti: pagrindinis istorinis turinys 36
- Aplinkybės ir pokyčiai 37
- Konceptinis suvokimas 43

Kaip mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą? 48

- Iššūkiai ir galimybės 51
- Pagrindiniai principai 54
- Mokymo ir mokymosi metodai 56
- Politika, mokymo programa ir profesinis rengimas 67

Papildomi šaltiniai 76

Kiti IHRA ištekliai 79

Santrauka

1933–1945 m. nacistinė Vokietija ir kitos fašistinės valstybės bei jų kolaborantai, remdamiesi įsisenėjusia diskriminacija ir rasine ideologija, persekiojo Europos romus. Apskaičiuota, kad buvo nužudyta iki 500 tūkst. romų, taip pat daug jų buvo įkalinti, naudojami kaip priverčiamieji darbininkai, priverstinai sterilizuojami, su jais buvo atliekami medicininiai eksperimentai. Visoje nacių okupuotoje Europoje romus įvairiai persekiojo skirtingi šių žiaurumų vykdytojai, įskaitant okupacines pajėgas ir vietos gyventojus, todėl skirtingų romų bendruomenių išgyvenimai nevienodi.

IHRA rekomendacijos dėl mokymo ir mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu padeda įgyvendinti IHRA strateginius prioritetus: saugoti istorinius duomenis apie Holokaustą ir romų genocidą bei kovoti su jų iškreipimu. Paskelbdama šias rekomendacijas IHRA siekia suformuoti tvirtą pagrindą padedant šalims įtraukti romų persekiojimo istoriją į vyraujančią mokslinių tyrimų, atminimo kultūros ir švietimo visumą. Šiomis rekomendacijomis siekiama padėti ne tik politikos formuotojams, bet ir pedagogams bei praktikams.

Šios rekomendacijos parengtos naudojantis 35 valstybių narių delegatų patirtimi:

- jose pabrėžiama, kad svarbu skatinti mokymą ir mokymąsi apie romų genocidą;
- jomis siekiama plėsti žinias apie romų persekiojimą ir genocidą, taip pat apie jų pasipriešinimą ir iniciatyvumą vykstant persekiojimui ir žudymui;
- šiomis gairėmis siekiama skatinti geriausios praktikos pavyzdžiais pagrįstą mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą aplinką ir pasiūlyti praktinių gairių, padėsiančių tobulinti nacionalines ir regionines mokymo programas, švietimo išteklius ir mokytojų rengimo iniciatyvas (įskaitant formaliojo, neformaliojo ir savaiminio ugdymo galimybes; dalyvius ir institucijas, pavyzdžiui, muziejus, memorialus, bibliotekas, archyvus; taip pat pilietinės visuomenės iniciatyvas, įskaitant romų vadovaujamas organizacijas);
- jomis siekiama skatinti kritinį mąstymą apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu bei šių reiškinių padarinius, pabrėžiant, kad nepakankamas informuotumas apie genocidą turi įtakos dabartinei romų padėčiai;
- taip pat siekiama prisidėti prie švietimo žmogaus teisių ir genocido prevencijos srityse. Šios rekomendacijos yra orientuotos į ateitį, jomis siekiama skatinti platesnį suvokimą apie praeities ir dabarties ryšį, taip pat platesnį romų įtraukimą į atminimo kultūrą ir visuomenę.

Romų balsai

„Susipažindami su romų persekiojimu ir genocidu nacizmo laikotarpiu bei romų bendruomenių išgyvenimais po Antrojo pasaulinio karo įgyjame neįkainojamą galimybę pažinti Europos istoriją engiamos ir neišklausytos žmonių grupės akimis.“

Tania Gessi, Jungtinė Karalystė

„Dabartinės romų bendruomenės toliau kenčia dėl marginalizacijos ir išankstinių nuostatų. Nepakankamos žinios apie jų istoriją palaiko stereotipus ir sisteminę diskriminaciją, dėl kurios jie negali ištrūkti iš skurdo ir atskirties rato. Visuomenė, ignoruojanti tokią reikšmingą istorijos dalį, yra linkusi kartoti klaidas. Šis nežinojimas gimdo išankstines nuostatas, silpnina mūsų kolektyvinę dvasią ir stabdo visuomenės pažangą. Šios istorijos skylės riboja pasaulio suvokimą ir neleidžia visapusiškai įvertinti kitų žmonių kančių.“

Adonis Borneo Salihi, Kroatija

1 Kodėl reikia mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą?

Mokymas apie romų persekiojimą ir genocidą padeda geriau pažinti svarbų Europos istorijos epizodą – **atskleidžia nepakankamai pripažintą istorinį įvykį**, giliai įsišaknijusias išankstines nuostatas ir tebesitęsiantį antičigonizmą / romų diskriminaciją. Nepakankamas romų genocido pripažinimas visuomenėje iš dalies lemia tai, kad romai ir toliau yra marginalizuojami. Mokymas ir mokymasis apie romų persekiojimą ir genocidą atveria galimybę ugdyti istorijos supratimą, kritinį mąstymą ir šiuolaikinės socialinės neteisybės suvokimą.

Mokymas ir mokymasis apie romų persekiojimą ir genocidą ne tik suteikia galimybę **tirti socialinę dinamiką ir procesus**, kurie prisidėjo prie diskriminacijos, socialinės atskirties ir žudynių, bet ir reikalauja **kritiškai analizuoti bendrininkavimo vykdant nusikaltimus skirtingose šalyse atvejus** ir po šių įvykių užsitęsusią neteisybę. Suinteresuotieji švietimo subjektai gali pabrėžti romų iniciatyvumą priešinantį diskriminacijai ir persekiojimui prieš Antrąjį pasaulinį karą, jo metu ir po jo ir paneigti nusikaltėlių suformuluotus neigiamus romų įvaizdžius bei stereotipus.

Skyriuje „Kodėl reikia mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą?“ suinteresuotiesiems švietimo subjektams pateikiamos rekomendacijos, kaip mokyti apie šį praeities įvykį atsižvelgiant į tai, kaip jis formuoja dabartį.

2 Ko mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą?

Romų genocidas ištirtas nepakankamai, bet švietimą šia tema reikėtų grįsti neginčijamais faktais. Besimokančiuosius reikėtų supažindinti su **istorinėmis sąlygomis ir pagrindiniais šio genocido proceso etapais**, kurie skyrėsi priklausomai nuo nacionalinių ir vietos aplinkybių, taip pat su tuo, koku mastu asmenys ir institucijos inicijavo nusikaltimus, juose dalyvavo arba atsisakė dalyvauti. Mokymo metu daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama **persekiojimo ir masinių žudynių poveikiui romams**, taip pat romų reakcijai į šiuos įvykius ir pasipriešinimui.

Besimokantieji turėtų gauti galimybę aptarti **istorinės romų persekiojimo ir genocido patirties šiandieninį aktualumą trimis lygmenimis**: atsižvelgiant į šiuolaikinę romų bendruomenių padėtį, antičigonizmą / romų diskriminaciją ir bendrą **genocido procesų supratimą**. Taip pat gali būti svarbu giliau suprasti, kaip romų genocidas susijęs su žydų genocidu ir kaip nacių rasistinė ideologija skatino šiuodu reiškinius.

Skyriuje „Ko mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą?“ pateikiamas pagrindinis istorinis turinys, padedantis mokyti ir mokytis šios temos, taip pat sąvokos, padedančios suprasti šiuos nusikaltimus, jų priešistorę ir padarinius.

3 Kaip mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą?

Suinteresuotieji švietimo subjektai turėtų tvirtai suprasti, kad kruopščiai pasirengus ir turint tinkamą medžiagą apie romų genocidą galima mokyti veiksmingai ir sėkmingai.

Skyriuje „Kaip mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą?“ pateikiamos rekomendacijos politikos formuotojams, švietimo ministerijoms ir švietimo specialistams. Jame pripažįstami iššūkiai ir galimybės, su kuriomis tikėtina susidurti nagrinėjant šią istoriją, taip pat praktiniai aspektai, susiję su ribotu pedagogų laiku ir ištekliais.

Šis skyrius įgalina suinteresuotuosius švietimo subjektus:

- **jautriai ir tiksliai** mokyti apie romų genocidą atsižvelgiant į istorinius faktus, istorinius palyginimus, žodyną ir vaizdus;
- romų genocidą nacizmo laikotarpiu susieti su **platesne romų bendruomenių diskriminacijos ir išankstinių nuostatų istorija**;
- skatinti mokymąsi apie šią istoriją ir mokymąsi iš jos, taip padedant besimokantiejiems atpažinti **įspėjamuosius žiaurumo ir genocido požymius**, kartu pabrėžiant, kas gresia, jei jie nebus sustabdyti;
- paaiškinti romų išgyvenimų vykstant persekiojimui ir genocidui **ypatumus**;
- pabrėžti, kodėl romų genocidas yra **svarbi ir reikšminga tema** pedagogams ir besimokantiejiems, siekiantiems suprasti genocidą, ir kodėl svarbu šį reiškinį pripažinti, apie jį šviesti ir jį atminti;
- mokymuisi pasitelkti **atminimo renginius** ir memorialų bei muziejų lankymą;
- kurti teigiamą ir įtraukią mokymosi aplinką;
- taikyti į besimokančiuosius orientuotus metodus, kurie skatina **kritinį mąstymą** ir apmąstymus, teikia pirmenybę **romų požiūriui** ir padeda besimokantiejiems **tinkamai susieti** romų persekiojimą ir genocidą su dabartiniu antičigonizmu / romų diskriminacija;
- **taikyti lyčių perspektyvą** tiriant romų persekiojimą ir genocidą, nes jis atskleidžia daug naujų sluoksnių, kurie yra labai svarbūs siekiant geriau suprasti šią temą.

Romų balsai

„Labai nerimauju matydama, kaip šiandien pasaulyje stiprėja nacionalizmas ir dešinysis ekstremizmas. Mano šeimai ir man teko patirti, prie ko gali privesti rasistinė neapykanta ir smurtas. Praėjusio amžiaus paskutiniame dešimtmetyje pats patyriau du dešiniųjų ekstremistų išpuolius prieš mane patį ir mano įmonę. Aušvico aukų palikimas yra visų tautų ir čia susirinkusios pasaulio bendruomenės pareiga ir atsakomybė. Kalbama ne tik apie mažumų, tokių kaip sintai, romai bei žydai, apsaugą, bet ir apie tai, kad šiandien labiau nei bet kada turime ginti demokratiją ir konstitucinę valstybę.“

Christian Pfeil, Vokietija

„Pedagogams dažnai trūksta medžiagos ir rengimo, jiems trukdo nelanksčios mokymo programos, kuriose romų istorija nustumiama į paraštes. Norint suteikti visapusišką išsilavinimą, būtina įveikti šias kliūtis. Politikos formuotojai ir vadovėlių autoriai turėtų glaudžiai bendradarbiauti su romų bendruomenėmis, parengti įtraukias mokymo programas ir užtikrinti pakankamą švietimo iniciatyvų finansavimą.“

Adonis Borneo Salihi, Kroatija

„Neapykantos kurstymas ir įžeidinėjimai kelia grėsmę pagrindinėms demokratijos vertybėms bei principams ir žmogaus teisėms ir yra nepriimtini. Todėl būtina žinoti apie genocidą ir žiaurumus, kuriuos patyrė nacizmo laikotarpio aukos. Ir romai, ir ne romai turi suprasti, kad tai, kas įvyko per Holokaustą, buvo labai neteisinga ir kad tam negali būti jokio pateisinimo ar pasiteisinimo. Ši žinia ypač svarbi ne romų tautybės asmenims – visų pirma dėl to, kad to nesuprantant neįmanoma spręsti šiandieninės romų diskriminacijos ir prievartos prieš juos problemos.“

Olena Vaidalovyč, Ukraina

Įvadas

Argumentacija ir pagrindimas

35 valstybių narių vyriausybės ir ekspertus vienijantis IHRA aljansas siekia visame pasaulyje stiprinti, plėtoti ir skatinti švietimą apie Holokaustą, jo atminimą ir mokslinius tyrimus. Aljansas turi išskirtines galimybes siūlyti išsamias rekomendacijas dėl mokymo ir mokymosi apie Holokaustą ir romų genocidą, remdamasis tarptautinių delegatų patirtimi.

Nuo Romų genocido komiteto įkūrimo 2009 m. iki antičigonizmo / romų diskriminacijos darbinės apibrėžties patvirtinimo 2020 m. romų genocidas išliko IHRA įgaliojimų pagrindas.

2021 m. spalį vykusiame Malmės tarptautiniame forume Holokausto aukų atminimui ir kovai su antisemitizmu IHRA įsipareigojo parengti rekomendacijas dėl mokymo ir mokymosi apie romų genocidą. Tai buvo padaryta remiantis 2020 m. IHRA ministrų deklaracija, kurioje aljanso valstybės narės įsipareigojo atminti romų genocidą ir pripažinti, kad nepakankamos žinios apie šį genocidą iš dalies lemia išankstines nuostatas ir diskriminaciją, kurias šiandien vis dar jaučia daugelis romų bendruomenių.

Šiuo leidiniu aljansas siekia padėti valstybėms narėms laikytis šio įsipareigojimo ir atlikti pareigą įtraukti romų persekiojimo istoriją į vyraujančią mokslinių tyrimų, atminties kultūros ir švietimo visumą.

Šios rekomendacijos remiasi IHRA mokymo ir mokymosi apie Holokaustą rekomendacijomis, kurios bendru sutarimu buvo priimtos 2019 m. IHRA Liuksemburgo miesto plenarinėje sesijoje, ir yra panašios struktūros. Jose pateikiamos rekomendacijos kodėl, ko ir kaip mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą bei kaip spręsti išskirtinius iššūkius, kylančius siekiant mokyti ir mokytis šios temos. Šiomis rekomendacijomis visų pirma siekiama spręsti nepakankamo prieš romus įvykdytų nusikaltimų pripažinimo, šios istorijos tyrimų stokos ir kokybiškos mokomosios medžiagos trūkumo, taigi ir nepakankamo pedagogų ir suinteresuotųjų švietimo subjektų susipažinimo su šia tema problemas.

Šiose rekomendacijose siekiama pateikti ekspertų parengtas gaires ir paskatinti politikos formuotojus skleisti ir kurti mokomąją medžiagą bei programas, kurios atspindėtų jų šalies istoriją ir atitiktų gyventojų poreikius.

Šių rekomendacijų tikslai

Tarptautinės ekspertų grupės parengtos *IHRA rekomendacijos dėl mokymo ir mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu* yra skirtos suteikti politikos formuotojams, mokytojams ir švietėjams, įskaitant mokyklų mokytojus, muziejų pedagogus, atminimo specialistus ir pilietinės visuomenės švietėjus, faktais pagrįstas ir švietimui tinkamas gaires, padėsiančias geriau suvokti romų genocido istoriją ir šiuolaikinį antičigonizmą / romų diskriminaciją.

Šiomis rekomendacijomis siekiama suteikti politikos formuotojams, pedagogams ir praktikuotojams ekspertų sudarytą pagrindą, kuris padėtų:

- gilinti žinias apie romų persekiojimą ir genocidą, romų pasipriešinimą ir iniciatyvumą nacių nusikaltimų akivaizdoje, užtikrinant supratimo tikslumą ir kartu plečiant žinias apie antičigonizmo / romų diskriminacijos pasekmes;
- kurti įtraukiančią mokymo aplinką, pagrįstą geriausia mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą patirtimi;
- skatinti kritinį ir reflektųvą mąstymą apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu, įskaitant tebesitęsiančią romų bendruomenių diskriminaciją ir atskirtį dėl to, kad pokario visuomenėse trūko žinių apie tuos įvykius, o jų aukos nebuvo pripažintos ir negavo jokių kompensacijų, taip pat apie šių reiškinių poveikį šiuolaikiniam antičigonizmui / romų diskriminacijai;
- nustatyti tinkamus šaltinius ir geriausią praktiką formaliojo ir neformaliojo ugdymo įstaigose, taip pat pasiūlyti praktines gaires, kaip atnaujinti nacionalines mokymo programas;
- prisidėti prie žmogaus teisių ir genocido prevencijos švietimo. Nors šių rekomendacijų šaknys glūdi praeityje, jos orientuotos į ateitį: jomis siekiama platesnio romų pripažinimo ir įtraukimo į atminties kultūrą ir visuomenę.

Šios rekomendacijos sudarytos taip, kad jomis būtų galima vadovautis formuojant politiką, strategijas, mokymo medžiagą ir metodikas nacionaliniu bei vietos lygmenimis. Šie procesai turėtų apimti aktyvų nacionalinių ir vietos romų bendruomenių bei kitų susijusių suinteresuotųjų šalių dalyvavimą jamžinant atmintį ir vykdant šviečiamąją veiklą, pavyzdžiui, memorialuose ir muziejuose. Šviečiamosios programos ir medžiaga gali būti pritaikytos įvairioms amžiaus grupėms, taip pat formaliojo ir neformaliojo švietimo įstaigoms.

Kontekstas ir terminija

Šiose rekomendacijose daugiausia dėmesio skiriama romų persekiojimui ir genocidui nacizmo laikotarpiu. Naciai ir jų kolaborantai persekiojo Europos romus remdamiesi įsišaknijusia diskriminacija ir pseudomokslinė rasine ideologija.

Visoje nacių okupuotoje Europoje romus įvairiai persekiojo skirtingi vykdytojai, įskaitant okupacines pajėgas ir vietos gyventojus, todėl skirtingų romų bendruomenių išgyvenimai nevienodi.

Šiose rekomendacijose vartojamos IHRA patvirtintos apibrėžtys ir terminai. Žodžių junginys *naciai ir jų kolaborantai* arba panašios formulotės reiškia nacistinę Vokietiją ir fašistinių bei kraštutinių nacionalistinių pažiūrų partnerius bei kitus bendrininkus, dalyvavusius šiuose nusikaltimuose.

Terminas *romai*, oficialiai įvestas 1971 m. vykusiam pirmajame Pasaulio romų kongrese, šiose rekomendacijose vartojamas kaip bendrinis terminas, apibūdinantis indų kilmės Europos mažumą su savo istorija, kalba ir kultūra. Jis apima daugiau kaip 40 giminių grupių, nors kai kurios iš jų renkasi nevertoti šio termino. Romų kalboje, kuria kalba daugelis šių grupių, terminu *romai* įvardijami visi šių bendruomenių nariai.

Kai kurie terminai, susiję su romų persekiojimo ir genocido įamžinimu, yra nuolatinių diskusijų objektas. Tokius atvejus pripažįstame laikydami nešališkumo.

Romų persekiojimui ir genocidui nacizmo laikotarpiu įvardinti romų intelektualai yra pasiūlę kelis terminus, kilusius iš romų kalbos (pavyzdžiui, *Samudaripen*, kuris reiškia „visų nužudymas“). Sprendžiant, kurie terminai yra priimtini vietos ir nacionaliniame kontekste, svarbu konsultuotis su vietos romų bendruomenėmis ir ekspertais.

Šiose rekomendacijose terminas *romai* apima vyrus, moteris ir nebinarinius asmenis.

Terminas *antičigonizmas* reiškia ką kita nei *prieš romus nukreiptas rasizmas*, *romų diskriminacija* ar *neapykanta romams*.

Sąvokos *prieš romus nukreiptas rasizmas* ir *romų diskriminacija* apibūdina neapykantą romams kaip etninei grupei. Jos reiškia romų diskriminaciją vien dėl to, kad jie yra romai. Kitaip tariant, šie terminai yra tikslinė, specifinė ksenofobijos forma.

Antičigonizmas – tai neapykanta, grindžiama rasistine ir stereotipine čigono (vokiškai – *Zigeuner*) sąvoka ir su ja susijusiomis klaidingomis rasistinėmis ypatybėmis. Dažniausiai ji nukreipta prieš romus, bet taip pat gali būti nukreipta **prieš bet kurį asmenį ar grupę, kurie, kaip manoma, atitinka šią rasistinę sąvoką**. Šis terminas svarbus, nes padeda išryškinti ir paaiškinti visuomenėje giliai įsišaknijusią rasistinę sampratą. Jis **nukreipia dėmesį ne į auką, o į rasistą**. Tikrovėje „čigonų“ nėra, jie egzistuoja tik kaip iškreipta rasistinė interpretacija neapykantos skleidėjo sąmonėje. Terminas *antičigonizmas* reikšmė pabrėžia visuomenės atsakomybę už ilgalaikius rasistinės atskirties padarinius.

Terminas *čigonas* arba jo atitikmuo kitomis kalbomis visada yra žeminantis ir nevertotinas, ypač švietimo srityje.

Rengiant mokomąją medžiagą ir atminimo renginius vietos ir nacionaliniu lygmenimis, labai svarbu užmegzti dialogą su vietos romų bendruomenėmis.

IHRA antičigonizmo ir romų diskriminacijos darbinė apibrėžtis

Šiose rekomendacijose vartojama 2020 m. IHRA patvirtinta antičigonizmo / romų diskriminacijos darbinė apibrėžtis:

Antičigonizmas / romų diskriminacija – tai individualios išraiškos ir veiksmai, taip pat institucinė politika ir praktika, atsiskleidžiantys kaip marginalizacija ir atskirtis, fizinis smurtas, romų kultūros bei gyvensenos nuvertinimas ir neapykantos kurstymas prieš romus bei kitus asmenis ir grupes, kurie nacizmo laikais buvo ir šiandien vis dar yra laikomi „čigonais“, stigmatizuojami ar persekiojami. Dėl to romai traktuojami kaip tariamai svetima grupė ir siejami su įvairiais menkinančiais stereotipais ir iškreiptais įvaizdžiais, atspindinčiais specifinę rasizmo formą.

Šioje darbinėje apibrėžtyje išsamiai apibūdinamos šiuolaikinės antičigonizmo / romų diskriminacijos apraiškos, pavyzdžiuose atsižvelgiant į bendrą kontekstą.

Daugiau informacijos apie antičigonizmo / romų diskriminacijos darbinę apibrėžtį galima rasti IHRA interneto svetainėje.

Romų genocido neigimas ir iškraipymas

IHRA pateikiamoje teisiškai neįpareigojančioje Holokausto neigimo ir iškraipymo darbinėje apibrėžtyje rašoma:

Holokausto neigimas yra informacija ir propaganda, neigianti istorinę realybę ir nacių bei jų bendrininkų Antrojo pasaulinio karo metais vykdyto žydų naikinimo, žinomo kaip Holokaustas arba Šoa, mastą. Holokausto neigimas konkrečiai reiškia bet kokius mėginimus teigti, kad Holokausto / Šoa nebuvo. Holokausto neigimas gali apimti viešą pagrindinių naikinimo mechanizmų (pavyzdžiui, dujų kamerų, masinių sušaudymų, maravimo badų ir kankinimų) arba žydų tautos genocido sąmoningumo neigimą arba abejojimą jais.

Romų genocido iškraipymas pasižymi tomis pačiomis strategijomis. Romų genocido neigimo ir iškraipymo problemą IHRA išviešino per 2024 m. kampaniją [#ProtectTheFacts](#).

Romų balsai

„Švietimo ir atminties politikos formuotojai turėtų glaudžiai bendradarbiauti su romų bendruomenėmis. Jas irgi reikia šviesti apie jų praeitį, bet jų požiūriai, poreikiai ir pasakojimai turėtų užimti svarbiausią vietą sprendžiant, kas ir kaip dėstoma apie romų istoriją.“

Anna Daróczy, Vengrija

Kam gali būti naudingos šios rekomendacijos?

Šios rekomendacijos skirtos politinius sprendimus priimantiems asmenims (politiniams patarėjams, ministrams, švietimo administratoriams ir t. t.), švietimo ir atminties politikos formuotojams, mokytojų rengimo ir mokyklinių programų rengėjams, vadovėlių autoriams, mokytojų rengėjams, mokytojams, muziejuose ir memorialinėse vietose, archyvuose, bibliotekose dirbantiems švietėjams, taip pat pilietinės visuomenės ir nevyriausybinių organizacijų rengiamo formaliojo ir neformaliojo švietimo atstovams.

Šie specialistai atlieka skirtingus vaidmenis savo švietimo aplinkoje ir jiems visiems gali būti naudinga kritiškai apmąstyti, kodėl, ko ir kaip mokytis apie romų persekiojimą ir genocidą.

Kadangi atminimo įamžinimas ir atminimo renginiai yra svarbūs siekiant skatinti mokymąsi ir informuotumą, šiomis rekomendacijomis taip pat gali naudotis vyriausybės ir (arba) nevyriausybinės organizacijos, rengiančios romų persekiojimo ir genocido atminimo įamžinimo programas, įskaitant ceremonijas, parodas ir seminarus.

Kaip naudotis šiomis rekomendacijomis?

Šias rekomendacijas sudaro trys skyriai:

1. Argumentacija ir pagrindimas: **Kodėl** reikia mokytis apie romų persekiojimą ir genocidą?
2. Turinys: **Ko** mokytis apie romų persekiojimą ir genocidą?
3. Švietimo politika ir pedagogika: **Kaip** mokytis apie romų persekiojimą ir genocidą?

Skyreliuose „Romų balsai“ pateikiamos romų bendruomenės narių, įskaitant jaunimą ir išgyvenusiujų palikuonis, įžvalgos, atspindinčios įvairius išgyvenimus ir požiūrį į romų persekiojimo ir genocido palikimą bei pasekmes ir į švietimo svarbą šiandien.

Šiose rekomendacijose pateikiami istoriniai pavyzdžiai nėra visa apimantys ar universalūs. Suinteresuotieji švietimo subjektai turėtų stengtis naudoti vietos ir konkrečioms aplinkybėms tinkamus pavyzdžius ir įtraukti mokymosi praktiką su integruota romų perspektyva.

Šią istoriją reikėtų dėstyti jautriai ir atsargiai, nes ji gali priminti traumuojančią asmeninę ir (arba) šeimos istoriją, ypač romų pedagogams ir mokyklose bei kitose švietimo įstaigose besimokantiems romų tautybės atstovams.

Istorinis pavyzdys

1

Kroatijoje esantis Užticos romų memorialinis centras ir Čekijoje esantis Pyseko Letų memorialas buvo įrengti tragiškų įvykių vietose, siekiant įamžinti romų genocidą per Antrąjį pasaulinį karą. Jie puikiai iliustruoja iniciatyvas, kurių imasi vietinės romų bendruomenės bei aktyvistai, ir jų bendradarbiavimą su nacionalinėmis vyriausybėmis ir valstybėmis.

Kodėl reikia mokytis apie romų persekiojimą ir genocidą?

Romų balsai

„Žinios apie romų persekiojimą nacizmo laikotarpiu padeda ugdyti empatiją ir geriau suprasti žmonių kančias. Jos leidžia išsiveržti už savo asmeninės patirties ribų ir suvokti kitų patiriamą neteisybę, o tai gali padėti žmogui ugdytis atjautą ir geriau suprasti visuomenę.“

Adonis Borneo Salihi, Kroatija

„IHRA rekomendacijos padeda stiprinti romų jaunimo tapatybę, nes kuria aplinką, kurioje jie galėtų augti be diskriminacijos, tvirtai jaustis dėl savo tapatybės ir ateities, taip pat vertinti savo istoriją ir pliuralistinę kultūrinę kilmę bei etninius saitus. Jos taip pat padės plačiau visuomenei geriau suprasti šią romų istorijos dalį ir liautis juos laikyti užsieniečiais ar pašaliečiais.“

Olena Vaidalovyč, Ukraina

Kodėl reikia mokytis apie romų persekiojimą ir genocidą?

Mokymas ir mokymasis apie romų persekiojimą ir genocidą yra būtinas siekiant toliau išvardytų tikslų.

Romų genocido pripažinimas

1933 m. Vokietijoje į valdžią atėję naciai ir vėliau prasidėjęs karas paskatino romų persekiojimą ir žudymą. Genocidas buvo sistemingas Vokietijos Reicho ir jo okupuotose teritorijose, taip pat kai kuriose su šiuo režimu kolaboravusiose valstybėse, o iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos 1945 m. pasiekė daugumą Europos šalių. Šio nusikaltimo pasekmės buvo juntamos iš kartos į kartą.

Ilgus dešimtmečius romų genocidas buvo visuotinai ignoruojamas. Oficialiai jį pradėta pripažinti tik XX a. devintajame dešimtmetyje, po neaptyžtančio romų aktyvistų ir nevyriausybinų organizacijų spaudimo. Daugelis šalių oficialiai pripažino savo vaidmenį šiame genocide. Tačiau romų kančios vis dar nepakankamai suvokiamos dėl žinių trūkumo ir neigiamo požiūrio į romų mažumą. Mokymas ir mokymasis apie romų persekiojimą ir genocidą – tai šios istorijos priėmimas bei perteikimas ir gilinimasis į antičigonizmo / romų diskriminacijos pasekmes. Šio genocido, kaip reikšmingo istorinio įvykio, studijos svarbios pačios savaime. Svarbus žingsnis pripažinimo link buvo romų bendruomenių inicijuotas ir daugelio valstybių palaikytas rugpjūčio 2 d. paskelbimas atminimo diena, ypač po 2015 m. Europos Parlamento rezoliucijos.

Istorinių antičigonizmo ir neapykantos romams šaknų apmąstymas

Susipažindami su romų genocidu besimokantieji turėtų suvokti ilgalaikes stereotipų, išankstinių nuostatų ir priešiško mažumoms pasekmes. Daugelyje Europos vietų romai buvo stigmatizuojami ir persekiojami išties

šimtmečius. XIX a. jie tapo etniškai apibrėžtų tautinių valstybių formavimosi aukomis, nes šiuo laikotarpiu paplito išstumiamasis nacionalizmas, palikęs daugelį romų be pilietybės.

Būtina pripažinti ne tik šimtmečius trukusį antičigonizmą, bet ir romų istorinį indėlį, kultūrinę įtaką ir teisėtą jų vietą atitinkamose šalyse.

Nacių režimo politika romų atžvilgiu buvo grindžiama plačiai paplitusiais stereotipais ir giliai įsišaknijusiomis išankstinėmis nuostatomis, kurias jie sustiprino ir įtvirtino savo rasistinėje ideologijoje. Ilgainiui ši ideologija virto genocido politika Vokietijoje ir jos okupuotose šalyse. Antrasis pasaulinis karas atvėrė galimybę Vokietijai pritariančioms šalims įgyvendinti savo politiką ir persekioti vietines romų bendruomenes.

Mokymasis apie sąlygas ir procesus, atvedusius iki masinių žudynių

Romų genocidas neprasidėjo staiga. Priešingai, tai yra labai ilgos persekiojimo istorijos kulminacija. Dėl to labai svarbu suvokti jo šaknis, kontekstą ir procesus, atvedusius iki naikinimo. Remiantis rasine politika, iš žmonių, identifikuojamų kaip „čigonai“, buvo atimtos žmogaus teisės, jie atsidūrė socialinės ir ekonominės atskirties sąlygose. Dauguma gyventojų tam neprieštaravo ir tai sudarė sąlygas naikinimui: romai buvo persekiojami ir prievarta sterilizuojami, deportuojami, mariniami badu, žudomi getuose ir koncentracijos bei naikinimo stovyklose arba jiems būdavo vykdomos egzekucijos tiesiog sulaikymo vietoje.

Mokant apie romų persekiojimą ir genocidą reikėtų parodyti, kad tai nebuvo pavienis įvykis. Jis palaipsniui išsivystė diktatūros sąlygomis, o kulminaciją pasiekė per karą ir Holokausto fone. Genocido procesą inicijavo, palaikė ir vykdė daugybė veikėjų: akademikai, mokslininkai, politikai, įvairios administracinės institucijos, teisėsaugos tarnybos, kariuomenės daliniai ir paprasti piliečiai.

Romų balsai

„Romų kančių nesuvokimas ir nepripažinimas ne tik palaiko marginalizacijos ir traumos jausmą, bet ir kelia grėsmę pakartoti praeities klaidas. Kartu, net ir minėdami išgyvenusiujų atsparumą, turime pripažinti nuolatinius jiems vis dar tenkančius iššūkius.“

Klaudia Veizaj, Albanija

Romų balsai

„Užuot žiūrėjus į romus kaip aukas, reikėtų kalbėti apie tai, kad romai buvo antifašistai ir pasipriešinimo kovotojai. Daug romų buvo partizanai, tikri kovotojai prieš fašizmą. Romus reikėtų priskirti prie Antrojo pasaulinio karo tautų nugalėtojų. Daugiau dėmesio reikėtų skirti ne romų kančioms, o indėliui kuriant Europą po Antrojo pasaulinio karo. Romams reikia pasididžiavimo jausmo, todėl jį reikėtų skatinti.“

Osman Balić, Serbija

Nusikaltėlių suformuotų neigiamų įvaizdžių paneigimas

Siekdami įteisinti savo veiksmus nacistiniu laikotarpiu, nusikaltėliai rėmėsi ilgaamžiais istoriniais stereotipais ir stigmatizavo romus kaip asocialius ir iš prigimties linkusius nusikalsti. Toks iškreiptas romų įvaizdis išliko ir po karo. Jis trukdė patraukti asmenis baudžiamojon atsakomybėn už šiuos nusikaltimus bei pripažinti juos genocidu. Šie nusikaltėlių paskleisti įvaizdžiai tebėra labai gajūs dar ir šiandien.

Mokymas apie romų persekiojimą ir genocidą atveria galimybę mesti iššūkį nusistovėjusioms pažiūroms ir jas keisti. Pagrindinis mokymo ir mokymosi dėmesys turi būti skiriamas aukų, išgyvenusių asmenų ir jų šeimų istorijoms. Klausantis jų pasakojimų galima suprasti, kaip jie patyrė persekiojimą ir kokia šių išgyvenimų našta teko vėlesnėms kartoms.

Mokant apie šį genocidą taip pat reikėtų įtraukti pasakojimus tų romų, kurie priešinosi naciams bei jų kolaborantams ir prisidėjo prie jų pralaimėjimo.

Kritinė buvusio ir esamo bendrininkavimo ir atsakomybės analizė

Įvairios antičigonizmo / romų diskriminacijos formos išliko ir po Antrojo pasaulinio karo. Tai padėjo nusikaltėliams sėkmingai sumenkinti deportacijas ir žudynes kaip prevencines priemones prieš tariamą nusikalstamumą. Kitos valstybės tvirtino, kad nusikaltimus prieš romus vykdė tik Vokietijos pajėgos, bet iš tikrųjų daugelyje okupuotų teritorijų kolaborantai ir dalis gyventojų pritarė nacistinės Vokietijos žudikiškiems veiksams prieš romus ir juos

palaikė. Vokietijai palankiose šalyse nacionalinės tarnybos atliko pagrindinį vaidmenį persekiojant, o kai kurios taikė specialias prieš romus nukreiptas priemones, pavyzdžiui, steigė internavimo arba sulaikymo stovyklas. Daugialypių priežasčių ir situacijų aptarimas padeda nustatyti nacionalinius šių reiškinių ypatumus.

Ne vieną dešimtmetį po Antrojo pasaulinio karo daugelyje šalių toliau buvo taikomos prievartos prieš romus priemonės, pavyzdžiui, griežta segregacija, priverstinė sterilizacija, vaikų atiminėjimas arba patalpinimas į specialias mokyklas, genocidą išgyvenusių asmenų ir jų šeimų iškeldinimas. Daugelyje šalių romai vis dar yra diskriminuojami ir neturi teisės būti lygiaverčiais piliečiais.

Akistata su praeitimi ir jos nagrinėjimas, be kita ko, apima bendrininkavimo bei atsakomybės per šį genocidą ir po jo vykusios neteisybės nagrinėjimą ir kritišką analizę.

Istoriniai pavyzdžiai

2

Heidelberge, Vokietijoje, sintų šeimoje gimęs **Romanis Rose'as** (g. 1946 m.) yra Vokietijos sintų ir romų centrinės tarybos steigėjas. Per genocidą buvo nužudyti trylika jo giminaičių. Jis reikšmingai prisidėjo prie to, kad 1982 m. Vokietija pripažintų šį genocidą, taip pat kad šioje šalyje sintai ir romai būtų pripažinti tautine mažuma. Jis buvo pagrindinis iniciatorius, paskatinęs 2012 m. Berlyne atidaryti centrinį memorialą Europos sintams ir romams, nužudytiems nacionalsocializmo laikotarpiu.

3

Pyseko Letuose, Vokietijos aneksuotame Bohemijos ir Moravijos protektorate, buvo atidaryta speciali sintams ir romams skirta stovykla. Daug jų šioje stovykloje mirė, o dauguma buvo deportuoti į Aušvicą-Birkenau. Po 1945 m. šios stovyklos istorija buvo užmiršta, o teritorija naudojama kaip pramoninė kiaulių ferma. XX a. paskutiniame dešimtmetyje šios vietos paskirtis sukėlė didelį pasipiktinimą, o ferma atsidūrė visuomenės ginčų centre. Išgyvenusiesiems ir aktyvistams dedant pastangas Čekijos valstybė nupirko sklypą ir jame įkūrė memorialą, kuris buvo atidarytas 2024 m. balandį.

Informavimas apie vis dar egzistuojantį antičigonizmą ir rasizmą romų

Romai vis dar patiria smurtą ir persekiojimą ir netgi rizikuoja tapti genocido aukomis. Daug kur stiprėja neapykantos kurstymas ir išankstinės nuostatos prieš šią mažumą. Antičigonizmas yra viena iš pagrindinių socialinės atskirties ir marginalizacijos priežasčių. Be to, romai dažnai tampa atpirkimo ožiais vykstant socialinėms ir politinėms permainoms. Mokymasis apie šį genocidą gali padėti suprasti, koks pavojingas toks požiūris ir elgesys ir kaip tam tikromis sąlygomis jis gali paaštrėti.

Patikimais istoriniais tyrimais ir pedagogika pagrįstas mokymas leidžia atpažinti šališkus vaizdinius ir teiginius. Be to, jis padeda suprasti skirtumus tarp faktų ir politiškai ar ideologiškai motyvuotų interpretacijų. Toks mokymas sustiprina kritinį mąstymą ir dekonstruoja pavojingus ir žeminančius įvaizdžius bei stereotipus.

Romų balsai

„Švietimas skatinant atminimą ir atminties įamžinimą – tai priemonė stiprinti romų tapatybę ir kovoti už žmogaus teises bei prieš diskriminaciją.“

Olena Vaidalovych, Ukraina

„Romų genocidą išgyvenusiems asmenims ir jų palikuonims supratimo ir pripažinimo stoka gali sukelti izoliacijos, nematomumo ir traumos jausmą. Nesulaukiant tinkamo pripažinimo ir paramos žmonėms sunku įsisąmoninti iš kartos į kartą perduodamą persekiojimo sukeltą traumą ir iš jos išsivaduoti. Stokojant visapusiško genocido ir jo poveikio supratimo, šis istorijos epizodas gali būti netinkamai nagrinėjamas švietimo programose, o dėl to toliau gyvuoja stereotipai, plinta dezinformacija, trūksta žinių apie romų bendruomenę, sunku kovoti su diskriminacija ir skatinti įtrauktį.“

Mia Taikon, Švedija

„Suprasdami šią istoriją nacionaliniu lygmeniu užtikrinsime, kad visų aukų istorijos bus prisimintos, o tai padės geriau ir sąžiningiau atskleisti mūsų praeitį. Šios žinios gali tapti pagrindu geresnei politikai ir visuomenės požiūriui, padėti užgydyti istorines žaizdas ir paskatinti vienybę. Pasauliniu mastu šios žinios stiprina mūsų įsipareigojimą ginti žmogaus teises ir kovoti su diskriminacija. Pripažindamos šiuos žiaurumus, valstybės gali bendromis jėgomis remti marginalizuotas bendruomenes ir užkirsti kelią tokiam siaubui pasikartoti.“

Adonis Borneo Salihi, Kroatija

Ko mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą?

Romų balsai

„Per penkiolika metų, kai mokiausi valstybinėje mokykloje, nė karto negirdėjau apie romų išgyvenimus Holokausto metu. Jei ne močiutė ir jos pasakojimai apie šeimą, ypač apie savo sesę, su kuria buvo atliekami medicininiai eksperimentai, niekada nebūčiau sužinojusi apie šią tragediją. Noriu, kad mūsų istorijos būtų įtrauktos į švietimą apie Holokaustą visoje mano šalyje ir tarptautiniu mastu.“

Gina Csanyi-Robah, Kanada

„Politinės valios stoka gali tapti didele kliūtimi. Samudaripeno nepripažinimas ir romų diskriminacija gali riboti viešosios ir švietimo politikos įgyvendinimą.“

Javier Amicelli, Argentina

Ko mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą?

Mokyklose retai dėstoma nacizmo laikotarpio ir romų genocido istorija, o pedagogų ir besimokančiųjų žinios apie tai ribotos. Todėl svarbu susitelkti į tai, kaip perteikti faktines žinias apie šį genocidą ir platesnį jo kontekstą.

Besimokantieji turėtų sužinoti:

- istorines sąlygas ir pagrindinius šio genocido proceso etapus;
- koku mastu asmenys ar institucijos inicijavo nusikaltimus, aktyviai juose dalyvavo arba atsisakė juos vykdyti;
- rasinio persekiojimo ir masinių žudynių poveikį romams ir jų reakciją į šiuos įvykius.

Mokymas ir mokymasis apie romų persekiojimą ir genocidą skirsis priklausomai nuo nacionalinių ir vietos aplinkybių

Tam tikras bendras žinias galima perteikti visiems besimokantiems, o vėliau, atsižvelgiant į šalies ir (arba) vietos istoriją, galima pateikti daugiau su konkrečiomis sąlygomis susijusios informacijos. Pedagogai raginami atrasti atitinkamą konkrečiai šaliai skirtą turinį, kuris dar labiau pagilintų besimokančiųjų žinias:

- nacistinė Vokietija inicijavo romų genocidą, bet jį vykdė ne viena: jai padėjo ir su ja kolaboravo atskiri žmonės ir valstybės;
- kai kurios valstybės vykdė radikalų romų persekiojimą ir žudymą beveik be jokios Vokietijos iniciatyvos ar pagalbos;
- etapai, atvedę iki šio genocido, pavyzdžiui, stigmatizacija, registracija, teisių atėmimas ir izoliacija, prieškario Europos šalyse buvo nevienodi;

- Valstybės, kurios neinicijavo tiesioginių persekiojimo priemonių savo teritorijoje, galėjo prisidėti prie persekiojimo ir genocido kitais būdais, pavyzdžiui, uždarydamos sienas, pritardamos persekiojimui arba jį ignoruodamos, skatindamos rasistinę ir eugeninę praktiką arba aktyviai dalyvaudamos nacistinės Vokietijos kariniuose veiksmuose.

Gausesnės istorinės žinios ir švietimo išteklių duotų naudos mokymui ir mokymuisi apie romų persekiojimą ir genocidą

Pagrindinės žinios turėtų būti suteikiamos šiais klausimais:

- romų, gyvenusių visose Europos šalyse iki modernių valstybių susikūrimo, istorija ir tapatybė yra įvairialypė. Vyraujantis iškreiptas požiūris į romus ir jų vaizdavimas neatspindi šios įvairovės;
- romai gyvena Europoje jau tūkstantį metų, todėl jau daug kartų yra savo šalių piliečiai, neatsiejami nuo Europos istorijos ir kultūros;
- nuo XIX a. iki šių dienų romai dėl persekiojimo, rasizmo ir socialinės atskirties siekia įsitvirtinti kitose šalyse, taip pat už Europos ribų, ir į naująsias gimtąsias šalis atsineša savo istoriją;
- daugelyje šalių romus saugo Europos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Kovoiant su antičigonizmu / romų diskriminacija svarbu akcentuoti lygybę, dalyvavimą, pilietybę ir indėlį į Europos visuomenę.

Istorinis pavyzdys

4

Anton Reinhardt (1927–1945 m.), Vokietijos sintas iš Veidenos, 1944 m. rugpjūtį perplaukęs Reiną pabėgo iš Vokietijos į Šveicariją. Tų pačių metų rugsėjį Šveicarijos policija, atmetusi jo prieglobsčio prašymą, perdavė jį Vokietijai. 1945 m. kovą naciai jį sušaudė.

¹ Sinto: Word for a Sinti man. Sintizza: Word for a Sinti woman.

Ko mokyti: pagrindinis istorinis turinys

Romų genocidas – tai 1933–1945 m. nacistinės Vokietijos ir jos kolaborantų vykdyta valstybinė persekiojimo ir žudymo kampanija. Vokietijai aneksuojant ir okupuojant vis daugiau Europos teritorijų, taip pat jai palankioms valstybėms kolaboruojant ir pačioms inicijuojant atitinkamus veiksmus, persekiojimas ir žudymas plačiai paplito.

Svarbiausios istorinės žinios leidžia besimokantiejiems kelti klausimus ir aptarti temas, susijusias su romų genocidu. Turinio suskirstymas į etapus padeda padalyti žinias į nedidelės apimties temas. Romų persekiojimo ir genocido istorija turėtų būti įtraukta į nacionalsocializmo, fašizmo, Antrojo pasaulinio karo ir Holokausto istoriją.

Priešistorė	• antičigonizmas Europoje; • rasizmo ir eugenikos raida; • tautų kūrimosi nuo XIX a. poveikis; • romai kaip europiečiai ir neatsiejama Europos istorijos ir kultūros dalis; • romų bendruomenės XX a. pradžioje.
Nacistinė Vokietija 1933–1939 m.	• nacių rasinė politika, nukreipta prieš žmones, vadinamus Zigeuner (čigonais); • valstybinės persekiojimo institucijos; • priemonės prieš sintus* ir romus; • tarptautinė ir visuomeninė reakcija į persekiojimą.
Antrasis pasaulinis karas	• karo įtaka romų persekiojimui; • deportacijos, stovyklos, internuoti asmenys, priverstinis darbas ir priverstinė sterilizacija; • masinės žudynės; • skirtingi persekiojimo metodai ir apraiškos Europos valstybėse; • susipynusi istorija: „eutanazijos“ aukos, žydai, kitos grupės ir romai; • pasipriešinimas ir gelbėjimas.
Pokaris: pasekmės	• išgyvenusiųjų padėtis po išlaisvinimo ir paveldima trauma; • nusikaltėlių baudžiamasis persekiojimas; • antičigonizmas pokario visuomenėje; • neigimas ir iškraipymas, nepakankamas pripažinimas ir kompensacijos, mokslinių tyrimų stoka; • romų pilietinių teisių judėjimai; • atminimo kultūra.

* Nacistinėje Vokietijoje sintai nukentėjo labiausiai.

Romų balsai

„Romų bendruomenė vis dar persekiojama. Romai menkinami, nes vis dar galūs stereotipai. Todėl man tas, kuris tikrai gali priimti kitokį žmogų, yra didvyris.“

Rasma Pažemeckaitė, Lietuva

Aplinkybės ir pokyčiai

Norėdami išaiškinti, kodėl romų persekiojimas ir genocidas tapo įmanomi, pedagogai turėtų aptarti įvairius procesus, pradėdami nuo kelių aspektų. Visą laiką būtina įtraukti ir nagrinėti nacionalines bei vietos aplinkybes.

Toliau kiekviena tema bus nagrinėjama iš skirtingų požiūrio taškų, o iškelti klausimai yra numatyti kaip pagrindas mokyti ir mokytis apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu.

Priešistorė: nuo Viduramžių iki XX a. pradžios

- Kai kuriose Europos vietose antičigonizmas / romų diskriminacija ne vieną šimtmetį egzistavo kaip visuotinis reiškinys, kurį lėmė stereotipiniai „čigono“ įvaizdžiai.
- XIX a. atsiradus šiuolaikiniam rasizmui, romus imta stigmatizuoti kaip svetimšalius. Kuriantis tautinėms valstybėms, etninio homogeniškumo siekis skatino daugybę diskriminacinių ir prieš romus nukreiptų įstatymų bei iniciatyvų. Be šios ilgametės romų atskirties, kurią palaikė didelė visuomenės dalis, nacistinis režimas ir su juo kolaboruojančios valstybės nebūtų galėjusios įgyvendinti savo rasistinės politikos.
- Plačiai paplitę stereotipiniai įvaizdžiai, kuriuos lemia nežinojimas ir išankstinės nuostatos, neatspindi romų bendruomenių tikrovės. Romai šimtmečius buvo neatsiejami nuo Europos visuomenės ir prisidėjo prie Europos kultūros formavimo, pavyzdžiui, meno, ekonomikos ir kalbų.
- Nepaisant šimtmečių gyvavusių išankstinių nuostatų ir diskriminacijos, romų moterys ir vyrai dalyvavo visuomeninėje, politinėje ir ekonominėje veikloje.

Nacistinė Vokietija 1933–1939 m: rasinė ideologija ir politinė praktika

- 1933 m. Vokietijoje į valdžią atėjusi nacionalsocialistinė diktatūra iš karto panaikino pagrindines teises, savo politinių tikslų siekė žiauriu teroru ir sukūrė valstybę, kurioje „rasė“ tapo vienu iš pagrindinių politikos principų.
- Niurnbergo įstatymais pagrįstais teisės aktais sintai ir romai, kaip ir žydai, 1935 m. buvo paskelbti „svetima rase“. Perėjimas prie rasinės interpretacijos sudarė nacistinės romų persekiojimo politikos pagrindą ir leido lengviau taikyti daug griežtesnius metodus, palyginti su ankstesnėmis persekiojimo formomis.
- SS reichsfürerio Heinricho Himmlerio vadovaujama Reicho kriminalinė policija kartu su Berlyno Rasinės higienos tyrimų skyriaus mokslininkais registravo visus nacistinės Vokietijos sintus ir romus, taip sukurdamą ideologinį ir praktinį šio genocido pagrindą.
- Sintai ir romai buvo išstumti iš socialinio gyvenimo ir savo profesinių sričių. Nuo 1935 m. Vokietijoje ir aneksuotose valstybėse buvo įsteigta dešimtys vien šiai mažumai skirtų sulaikymo stovyklų. Taip jie buvo izoliuoti nuo likusių gyventojų ir skiriami priverstiniais darbams. Jau 1938 m. dėl rasistinių motyvų į koncentracijos stovyklas buvo deportuojami šimtai romų tautybės vyrų.

Antrasis pasaulinis karas: persekiojimo ir masinių žudynių radikalizavimas

- 1939 m. rugsėjį vokiečių kariuomenei įsiveržus į Lenkiją imta taikyti radikalesnę prieš sintus ir romus nukreiptą politiką: nacių Reichas pasinaudojo galimybe deportuoti visus sintus ir romus. Karas atvėrė galimybę rengti masines žudynes.
- Per Antrąjį pasaulinį karą skirtingose Vokietijos okupuotose valstybėse romai buvo persekiojami nevienodai. Ten, kur jie buvo persekiojami rasiniu pagrindu ir laikomi grėsme, priemonės buvo žiauresnės, o ten, kur romai okupacinėms pajėgoms išliko palyginti nepastebimi ir nebuvo imamasi vietinių prieš romus nukreiptų iniciatyvų, persekiojimas buvo ne toks žiaurus. Persekiojimo intensyvumui taip pat turėjo įtakos okupacinės politikos pobūdis, nacionaliniai ypatumai, taktiniai sumetimai, noras bendrininkauti ir karo eiga laikui bėgant. Daugelyje valstybių romai buvo internuojami, perkeliami, priverstinai įdarbinami ir tapo kitų represinių priemonių aukomis.
- Vokietija tęsė masinius trėmimus iš Vokietijos teritorijos, įskaitant Austriją ir Bohemijos ir Moravijos protektoratą, taip pat iš aneksuotų Lenkijos, Belgijos, Šiaurės Prancūzijos ir Nyderlandų teritorijų. Sintai ir romai iš šių teritorijų daugiausia pateko į koncentracijos ir naikinimo stovyklas. Be to, Vokietijoje buvo vykdoma griežta priverstinės sterilizacijos politika, nukreipta prieš nedidelę grupę sintų ir romų, kurie nebuvo deportuoti į Aušvicą-Birkenau. Viena iš priežasčių galėjo būti, pavyzdžiui, ta, kad jie buvo susituokę su „ariju“ (žr. 5-ąją ir 6-ąją istorinius pavyzdžius).

- Rytų ir Pietryčių Europoje dauguma romų buvo nužudyti ne stovyklose. 1939 m. rudenį aneksuotoje ir okupuotoje Lenkijos dalyje, o nuo 1941 m. okupuotoje Sovietų Sąjungoje (Ukrainoje, Baltarusijoje, Baltijos šalyse ir dalyje Rusijos) Vermachtas, operatyviniai žudymo būriai (*Einsatzgruppen*), taip pat vietiniai ir pagalbiniai policijos daliniai tūkstančius romų nužudė tiesiog sulaikymo vietoje (žr. 7-ąją istorinį pavyzdį).
- Romų persekiojimas fašistinėse ir su naciais kolaboravusiose šalyse buvo įvairialypis ir priklausė nuo atskirų valstybių iniciatyvos. Nepriklausomoje Kroatijos valstybėje romai buvo beveik visiškai išnaikinti, daugelis jų – Jasenovaco stovykloje. Fašistinėje Italijoje romai buvo siunčiami į tremties vietas, iš dalies internuojami stovyklose, o nedidelė dalis buvo deportuota į nacistinės Vokietijos stovyklas. Rumunijoje romai buvo masiškai deportuojami į Padniestrę, iš jų išgyveno tik pusė. Slovakijoje ir Vengrijoje romai buvo verčiami neatlygintinai dirbti, žudomi ir deportuojami, ypač po to, kai atitinkamai 1944 m. kovą ir 1944 m. rugpjūtį vokiečių kariuomenė įsiveržė į šias anksčiau kolaboravusias šalis (žr. 8-ąją istorinį pavyzdį).
- Romų persekiojimas ir genocidas nebuvo pavienis įvykis. Nacistinio režimo rasinė politika peržengė žudymo slenkstį pradėjusi žudyti žmones, laikomus neįgaliais arba turinčiais paveldimų ligų. Šių žudynių patirtis, personalas ir metodai vėliau buvo panaudoti žudant gyventojus žydus ir romus. Daugumą romų aukų nužudė tokios valdžios institucijos kaip policijos batalionai, Vermachtas ir vietiniai pagalbiniai daliniai (tie patys, kurie yra atsakingi ir už milijonų žydų nužudymą ne stovyklose ir slavų civilių gyventojų žudynes Rytų Europoje).

Istoriniai pavyzdžiai

5

1941 m. lapkritį iš Austrijos (kuri tuo metu jau buvo prijungta prie Vokietijos) į Lodzės getą buvo deportuoti 5007 romai, daugiau nei pusė jų – vaikai. Keliems šimtams deportuotųjų mirus, likusieji gyvi 1941 m. gruodį ir 1942 m. sausį buvo išvežti į už kelių kilometrų esančią Chelmo naikinimo stovyklą, kur buvo nužudyti dujomis specialiuose sunkvežimiuose. Remiantis naujausiais duomenimis, išgyveno tik vienas žmogus – **Kinophasas Schmidtas**.

6

1942 m. gruodžio 16 d. SS reichsführeris Heinrichas Himmleris įsakė deportuoti sintus ir romus į Aušvico-Birkenau koncentracijos ir naikinimo stovyklą. Nuo 1943 m. vasario iki 1944 m. liepos ten buvo deportuota apie 23 tūkst. vyrų, moterų ir vaikų, kurie buvo apgyvendinti atskiroje stovyklos dalyje (BIIe). Dėl siaubingų sąlygų, esesininkų smurto, medicininių eksperimentų ir reguliarios atrankos į dujų kameras įkalintųjų mirtingumas buvo labai didelis. Kaliniai, laikomi tinkamais dirbti, buvo perkelti į kitas koncentracijos stovyklas, o likę maždaug 4300 sintų ir romų buvo nužudyti dujų kameroje.

- Šios romų žudynės būtų buvusios neįmanomos be plataus gyventojų palaikymo. Vis dėlto atsirado asmenų, kurie nepritarė žudikiškai politikai ir stengėsi apsaugoti bei išgelbėti romus.
- Net esant griežtai sprespudai ir vis labiau ribotoms galimybėms, daugelis priešinosi. Jie bėgo nuo persekiojimo ir deportacijos į stovyklas ir padėjo vieni kitiems. Romai taip pat kovojo prieš nusikaltėlius kaip partizanai arba reguliariose kariuomenėse (žr. 9-ąją, 10-ąją ir 11-ąją istorinius pavyzdžius).

Pasekmės: išlaisvinti, bet nepripažinti

- Sąjungininkams nugalėjus nacistinę Vokietiją, žudynės nutrūko. Stovyklas išgyvenę asmenys liko tuščiomis rankomis. Daugelis jų buvo netekę artimųjų ir turėjo tik tai, ką dėvėjo.
- Visuomenė dažnai buvo nejautri išlikusiems romams ir išsaugojo priešišką jų atžvilgiu. Ši nukentėjusiųjų grupė nesulaukė jokios organizuotos tarptautinės pagalbos. Daugelyje šalių ir toliau buvo taikomos tokios diskriminacinės priemonės kaip registracija ir kriminalizavimas arba segregacija.
- Pokario teismuose romų persekiojimas ir genocidas buvo nagrinėjamas tik iš dalies. Nepaisant daugybės išgyvenusiųjų pastangų patraukti atsakingus asmenis atsakomybėn, kaltininkai iš esmės liko nenubausti.
- Prireikė net kelių dešimtmečių, kol visuomenė ir vyriausybės pripažino šį genocidą. Kadangi romų persekiojimas nebuvo pripažintas nacionalsocialistų nusikaltimu, o jo rasistinis pobūdis buvo ignoruojamas, aukos negavo beveik jokių kompensacijų.
- Nusikaltimai prieš romus buvo pripažinti tik dėl to, kad to nuosekliai ir organizuotai siekė išlikę romai, jų artimieji ir pilietinė visuomenė. Šioje kovoje dėl teisingumo romams teko pagrindinis vaidmuo (žr. 14-ąją istorinį pavyzdį).
- Romų persekiojimo ir genocido atminimas viešosios atminimo kultūros dalimi tapo tik praėjus keliems dešimtmečiams po karo, bet daugelyje šalių jis vis dar nėra pakankamai išplėtotas.

Romų balsai

„Visuomenei stokojant žinių apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu ir nepakankamai suprantant šiuos įvykius ima plisti nacionalistinės ir antiromiškos nuotaikos, kai dėl visuomeninių baimių imama ieškoti atpirkimo ožių.“

Osman Balić, Serbija

Istoriniai pavyzdžiai

- 7** Vokietijos okupuotoje Serbijoje keršijant už Vermachto karius, žuvusius ar sužeistus kovoje su sukilėliais, vokiečių įsakymu buvo sušaudyta tūkstančiai žydų, romų ir serbų. Šios liūdnai pagarsėjusios žudynės vyko Kragujevace, Leskovace ir Zasavicoje. Belgrade vokiečių įkurtoje Topovske Šupės koncentracijos stovykloje įkaitais buvo laikoma apie 5 tūkst. žydų ir 1,5 tūkst. romų tautybės vyrų. 1941 m. rugsėjį–lapkritį jie buvo sušaudyti įvairiose žudynių vietose aplink Belgradą.
- 8** 1941 m. rugpjūtį Nepriklausomos Kroatijos valstybės ustašių tarnybos įkūrė Jasenovaco koncentracijos stovyklą, kurią sudarė kelios mažesnės stovyklos. Ten buvo deportuojami ir žudomi serbai, žydai, romai, komunistai ir antifašistai. Masinė romų deportacija į Jasenovacą prasidėjo 1942 m. gegužės 19 d., kai valdžios institucijos paskelbė policijai ir kariuomenei specialų įsakymą. Šioje didžiausioje ustašių koncentracijos stovykloje, veikusioje iki 1945 m. balandžio pabaigos, buvo nužudyta dauguma Nepriklausomos Kroatijos valstybės romų aukų. Remiantis Jasenovaco memorialo parengtu Jasenovaco koncentracijos stovyklos aukų sąrašu, šioje vietoje buvo nužudyti mažiausiai 16 173 romai.
- 9** **Stevan Đorđević Novak** (1919–1943 m.) gimė Radičevace, Jugoslavijoje (Serbijoje). Per Antrąjį pasaulinį karą jis prisijungė prie Jugoslavijos partizaninio pasipriešinimo rytinėje Serbijos dalyje, kur pasižymėjo kaip kovotojas ir partizanų karininkas, turėjęs seržanto laipsnį. Stevanas buvo sužeistas mūšyje ir nebepasveiko. 1953 m. lapkritį Stevanas Đorđevićius Novakas buvo paskelbtas nacionaliniu didvyriu ir tapo vieninteliu romu Jugoslavijoje, gavusiu tokį garbingą pripažinimą.
- 10** Vokiečių okupuotoje Baltarusijoje romai taip pat aktyviai dalyvavo partizaninėje kovoje. Aštuoni iš 56 žinomų Baltarusijos romų, apdovanotų už partizaninę veiklą 1941–1944 m., buvo moterys. Viena iš jų, **Stanislawa Chubreeva** (g. 1924 m.), įstojo į partizanų būrį po to, kai 1942 m. lapkritį vokiečių okupantai išžudė jos šeimą. Ji dalyvavo keturiuose atviruose mūšiuose bei penkiose partizaninėse operacijose ir atkovojo iš priešo ginklų.
- 11** **Josef Serinek** (1900–1974 m.) gimė Bolevece, vėliau tapusiame Pilzeno rajonu, Čekijoje. Dirbo kurjeriu tarp Vokietijos ir Čekoslovakijos komunistų, 1937 m. buvo įkalintas ir nelaisvėje išbuvo iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigos. 1942 m. su žmona ir šešiais vaikais buvo deportuotas į Letų stovyklą. Jo šeima buvo nužudyta ten arba Aušvice–Birkenau. J. Serinekui pavyko pabėgti, ir jis tapo Čekijos pasipriešinimo judėjimo partizanų. Subūrė savo partizanų grupę ir greitai įgijo gerą reputaciją. 1944 m. jam buvo pavesta vykdyti įvairias pasipriešinimo akcijas. Pasipriešinimo judėjime jis kovojo iki pat karo pabaigos. Po karo vėl vedė ir su žmona atidarė pelningą užėigą, kuri vadinosi „Pas juodąjį partizaną“.

Istoriniai pavyzdžiai

- 12** | Vokietijai užpuolus Sovietų Sąjungą ir okupavus Krymą, vietos totoriai pasipriešino vietinių romų kirmilčių persekiojimui, motyvuodami tuo, kad jie irgi yra musulmonai, ir taip sugebėjo juos apsaugoti nuo nacių.
- 13** | 1943 m. Sinto **Oskar Rose** (1906–1968 m.) keliskart bandė asmeniškai ir laiškais susisiekti su Vokietijos vyskupais, prašydamas jų apsaugoti Vokietijos sintus ir romus, kurių dauguma buvo katalikai, nuo deportacijų. Vis dėlto nė vienas iš aukštus postus užimančių katalikų neišgirdo jo pagalbos prašymų ir nestojo ginti mažumos atstovų.
- 14** | 1971 m. netoli Londono įvykusiame pirmajame pasauliniame romų kongrese dalyvavo 23 delegatai iš dešimties šalių. Šis suvažiavimas paskelbė Tarptautinės romų sąjungos įkūrimą ir romų emancipacijos bei romų pilietinės visuomenės judėjimo pradžią. Susitikime buvo išrinkta romų vėliava ir himnas. Trečiajame pasauliniame romų kongrese, vykusiame 1983 m. Getingene, Vokietijoje, vienas svarbiausių klausimų buvo persekiojimas per Antrąjį pasaulinį karą.

Koncepcinis suvokimas

Besimokantieji turėtų suprasti, kad kiekvienas nacių ir jų kolaborantų įvykdytas masinis žiaurumas turėjo savo priežastis ir pasekmes. Besimokantieji turi gebėti suprasti, kad genocidas yra specifinis nusikaltimas: juo siekiama sunaikinti visą grupę arba jos dalį, ir jis be jokios atrankos taikomas vaikams, moterims ir vyrams vien dėl to, kad jie priklauso tai grupei.

Kaltė ir atsakomybė

- Pradėję suprasti, koks įvairiapusis buvo persekiojimo procesas ir kodėl įvyko romų genocidas, besimokantieji gali imtis kaltės ir atsakomybės klausimų. Taip mokymosi turinys tampa pagrindu su dabartimi susijusioms temoms, tokioms kaip pilietinė atsakomybė ir pagarba žmogaus teisėms.
- Iki žudynių mirties stovyklose ir šimtuose kitų žudynių vietų nacių okupuotoje Europoje atvedė iš daugelio atskirų etapų susidedantis atskirties ir nužmoginimo procesas, prie kurio tiesiogiai prisidėjo tūkstančiai žmonių.
- Žmonės šiame naikinimo procese dalyvavo ne tik tiesiogiai, pavyzdžiui, mirties stovyklose tarnavę SS nariai ar operatyvinių žudymo būrių kareiviai, bet ir įvairiais kitais lygmenimis. Gydytojas, atlikęs priverstinę sterilizaciją, socialinės rūpybos darbuotojas, išsiuntęs mažametę mergaitę į koncentracijos stovyklą, žurnalistas, publikavęs straipsnius su antiromiškais stereotipais, valstybės tarnautojas, vykdęs įsakymą dėl deportacijos, – kiekvienas iš šių asmenų savo srityje buvo atsakingas už nežmonišką nacių režimo politiką.
- Būtina atidžiai nagrinėti visus daugialypės visuomenės reakcijos aspektus. Žmonės nevienodai palaikė romų persekiojimo priemones, bet pernelyg mažai jų atsisakė bendradarbiauti arba stengėsi įsikišti ar padėti. Žymiai daugiau žmonių aktyviai nusigriebė ir neretai net pralobdavo iš deportuotų ar nužudytų asmenų turto.
- Vis dėlto yra ir pavyzdžių, kai žmonės gynė romus, padėjo jiems pabėgti arba slėpė juos rizikuodami savo gyvybe. Šie atvejai iliustruoja aplinkybes, kuriomis būdavo priimama tokia rizika, ir galimybes imtis veiksmų.
- Būtina pristatyti religinių bendruomenių ir institucijų vaidmenį, ypač tai, kad religiniai lyderiai ir valdininkai neprotestavo prieš romų persekiojimą ir deportaciją (žr. 12-ąjį ir 13-ąjį istorinius pavyzdžius).
- Apie sistemingą romų žudymą ir nužmoginimą nacistinėje Vokietijoje ir jos okupuotose teritorijose tarptautinė visuomenė žinojo mažiausiai nuo 1943 m., todėl kyla klausimas, kodėl sąjungininkai neparodė didesnio susidomėjimo tuo, kas vyksta, ir kodėl kai kurios valstybės uždarė savo sienas romams, o kai kurios net perduodavo romus persekiotojams.

Aukų matomumas ir iniciatyvumas

- Ilgus dešimtmečius valstybės ir plačioji visuomenė ignoravo romų persekiojimo ir genocido aukas.
- Besimokantieji turėtų suprasti, kad persekiojimo ir genocido aukos yra ne anonimiški skaičiai, o žmonės. Jie turėtų suvokti juos kaip asmenis su skirtingomis tapatybėmis, viltimis, tikslais, norais ir siekiais.
- Kadangi plačioji visuomenė ilgai nepripažino šio genocido, trūko supratimo apie persekiojamų romų kančias. Todėl labai svarbu, kad aukų išgyvenimai būtų iliustruojami konkrečiais pavyzdžiais.
- Šiam genocidui būdingas ištisų šeimų persekiojimas. Nors buvo persekiojami visi vyrai, moterys ir vaikai, kai kurie iš jų tapo specifinių priemonių aukomis: pavyzdžiui, medicininių nusikaltimų, seksualinės prievartos, grobimo į vaikų namus ar jaunimo koncentracijos stovyklas. Šiame kontekste svarbu pabrėžti, kad didelė dalis nužudytų sintų ir romų buvo vaikai.
- Besimokantieji taip pat turėtų gebėti suvokti, kad aukos buvo ne pasyvūs objektai, o iniciatyvūs asmenys, įvairiai priešinęsi persekiojimui.

Romų balsai

„Apie romų genocidą pirmąsyk išgirdau 2013 m., dalyvaudama „ternYpe“ organizuotame renginyje „Dikh He Na Bister“ (liet. „Žiūrėk ir nepamiršk“). Man buvo 24-eri ir iki tol nebuvau girdėjusi apie genocidą. Ši informacija mane taip sukrėtė, kad tapo gyvenimo lūžio tašku. Po renginio nusprendžiau savo savanorišką veiklą skirti šiai temai.“

Klaudia Veizaj, Albanija

„Informacijos apie romų genocidą stoka gali prisidėti prie platesnio žmogaus teisių ir socialinio teisingumo principų nepaisymo. Kai į vienos grupės kančias nekreipiama dėmesio arba jos sumenkinamos, gali susilpnėti bendras įsipareigojimas ginti visų asmenų teises ir orumą, o tai lemia dar didesnę visuomenės susiskaldymą ir neteisybę.“

Mia Taikon, Švedija

„Šeimose traumos yra perduodamos iš kartos į kartą. Buvo daug baimės ir nepasitikėjimo plačiąja visuomene. Mane tai paskatino įsitraukti į kovą su rasizmu ir diskriminacija, be kita ko, istorijos bei politikos srityse.“

Mirjam Karoly, Austrija

Aktualumas sprendžiant šiandien kylančius klausimus

- Besimokantieji turėtų gauti galimybę aptarti istorinės romų persekiojimo ir genocido išgyvenimų svarbą šių dienų kontekste trimis lygmenimis: (a) romų bendruomenių padėties, (b) antičigonizmo šiuolaikinėje visuomenėje ir (c) bendro genocido procesų supratimo kontekstuose.
- Persekiojimo padariniai buvo itin skaudūs išgyvenusiesiems bei jų palikuonims ir vis dar daro ilgalaikį poveikį daugelio romų bendruomenių socialinei, ekonominei ir politinei padėčiai.
- Romų padėtį visoje Europoje ir už jos ribų blogina antičigonizmas, kaip specifinė diskriminacijos forma, galinti pasireikšti neigiamu požiūriu, institucionalizuotais ir rasiškai motyvuotais veiksmais bei smurtu.
- Nacių, fašistinės ir rasinės ideologijos aukų persekiojimo studijos padeda suprasti žmogaus teisių pažeidimų poveikį šiuolaikinei visuomenei. Kartu pabrėžiama didelė žmogaus teisių įtvirtinimo ir gynimo svarba.
- Genocido, kaip palaipsnio visuomenėje vykstančio proceso, suvokimas gali padėti besimokantiesiems atpažinti įspėjamuosius požymius ir nustatyti prevencijos bei intervencijos galimybes.
- Įgytos faktinės žinios padeda besimokantiesiems atpažinti istoriškai klaidingą informaciją ir bandymus reliatyvizuoti, neigti ar iškreipti romų persekiojimą ir genocidą. Šios istorijos studijos padeda suprasti, kaip nacistinio režimo palaikomi rasistiniai teiginiai vis dar formuoja šiuolaikinius neigiamus įvaizdžius ir su jais susijusias išankstines nuostatas.

Romų balsai

„IHRA rekomendacijos gali padėti apibrėžiant įtraukiojo švietimo gaires ir skatinant tikslas istorines interpretacijas. Jomis galima grįsti pastangas integruoti romų istoriją į mokyklų programas ir skatinti tarptautinį bendradarbiavimą kovojant su diskriminacija. IHRA ir ją sudarančios nacionalinės delegacijos gali siekti tarptautinių standartų mokant apie romų genocidą, prisidėti prie mokslinių tyrimų bei dalijimosi ištekliais ir remti iniciatyvas, kuriomis skatinamas atminimas ir švietimas apie romų išgyvenimus nacių laikais.“

Adonis Borneo Salihi, Kroatija

„Visuomenėje vis dar gajos išankstinės nuostatos ir stereotipai romų atžvilgiu, trukdantys ugdyti empatiją šiai marginalizuotai bendruomenei ir jos supratimą. Neigiamas suvokimas ir išankstinės nuostatos trukdo žmonėms ieškoti informacijos ir prasmingai domėtis romų persekiojimo istorija.“

Mia Taikon, Švedija

„Tikiu, kad žinodami ir pripažindami, kaip mūsų protėviai kentėjo ir vis tiek išliko bei užaugino sėkmingas, stiprias ir veiksnias naujas kartas, pasisemsime jėgų savo pačių kovai už teisingumą.“

Anna Daróczy, Vengrija

Kaip mokytis apie romų persekiojimą ir genocidą?

Romų balsai

„Vis dar nepakankamai kalbama apie valstybių ir pavienių asmenų vaidmenį žeminant, išstumiant ir žudant šeimas bei ištisas bendruomenes. Geriau susipažinę su romų istorija per Antrąjį pasaulinį karą ir tebesitęsiančiu persekiojimu, žmonės labiau suvoks savo atsakomybę už permainas šiandien.“

Anna Daróczy, Vengrija

„Politiniai veiksniai, įskaitant institucionalizuotą diskriminaciją ir valstybinio pripažinimo stoką, kartais tampa kliūtimis skleidžiant informaciją apie romų persekiojimą. Nepakankama vyriausybės parama romų istorijos, švietimo ir atminimo iniciatyvoms trukdo gilinti visuomenės supratimą. Šias kliūtis galima įveikti tik sutelktomis pastangomis skatinant įtraukųjį švietimą, kovojant su stereotipais, šalinant sisteminę nelygybę, stiprinant romų balsą ir pasisakant už didesnį romų genocido pripažinimą.“

Mia Taikon, Švedija

Kaip mokyti apie romų persekiojimą ir genocidą?

Svarbius sprendimus dėl švietimo principų nacionaliniame ir regioniniame kontekste priima politikos formuotojai, ir kiekviena šalis turi atsižvelgti į savo skirtingas sistemas ir galimybes.

Toliau pateikiamos rekomendacijos, kuriomis siekiama padėti politikos formuotojams į įvairias mokymo programas švietimo įstaigose įtraukti ir plėtoti mokymą ir mokymąsi apie romų persekiojimą ir genocidą. Jose nurodomi principai ir metodai, padedantys užtikrinti veiksmingas ir efektyvias mokymosi sąveikas.

Be to, jos taip pat bus naudingos pedagogams, nes jose pateikiamos geros pedagoginės praktikos gairės. Šios rekomendacijos didele dalimi atkartoja *IHRA mokymo ir mokymosi apie Holokaustą rekomendacijas*.

Giliau suprasti romų genocidą yra nepaprastai svarbu ir aktualu ne tik besimokantiejiems, gyvenantiems vietovėse, kuriose ši istorija paliko pėdsaką, bet ir visiems kitiems. Tai esminė Europos istorijos dalis – katastrofa, nusiaubusi žmonių grupę su sena istorija ir giliomis tradicijomis, kuri šiandien yra didžiausia Europos mažuma.

Labai svarbu mokyti apie nusikaltimus prieš romus nacistiniu laikotarpiu, jų reakciją į šiuos įvykius, kovą už šio genocido pripažinimą vėlesniais laikotarpiais ir jo sąsajas su šiuolaikiniu antičigonizmu. Tinkamai mokydamiesi besimokantieji susidomės pagrindinėmis sąvokomis ir klausimais, o tai padeda geriau suprasti šios istorijos reikšmę dabartiniame kontekste ir užtikrinti, kad ji nebebūtų pamiršta.

Iššūkiai ir galimybės

Iššūkiai

Mokyti apie masinius žiaurumus anaip tol nėra paprasta, todėl šis procesas gali tapti iššūkiu net labiausiai patyrusiems specialistams. Ruošiantis švietimui apie romų genocidą politikos formuotojams reikės būti pasirengusiems išspręsti tam tikras problemas.

Žinių spragos

Kadangi visuomenėje apskritai trūksta dėmesio romų genocidui, taip pat mokslinių bei akademinų tyrimų, literatūros ir profesinio rengimo šia tema, visai suprantama, kad pedagogų žinios gali būti ribotos. Tai savo ruožtu gali turėti neigiamos įtakos pedagogų pasitikėjimui savimi ir paskatinti juos nerimauti, ar jie tikrai yra pasirengę teisingai pristatyti šią svarbią istoriją. Šiuo aspektu svarbiausia ugdyti pedagogų gebėjimus ir pasitikėjimą savimi, kad jie galėtų kokybiškai perteikti žinias, susijusias su šia istorija.

Laikas, vadovėliai ir terminija

Sunkios ir sudėtingos istorijos, tokios kaip romų genocidas, negalima mokyti probėgšmais. Vis dėlto mokymo planuose ir programose erdvės tikrai nėra daug, todėl šiai problemai įveikti gali prireikti tam tikro nestandartinio mąstymo. Neradus pakankamai laiko gali būti iššvaistytos prasmingos ugdymo galimybės, kurias atveria ši istorija, ir dėl to gali susiformuoti pernelyg supaprastintas ir iškreiptas supratimas.

Vadovėliuose apie šį laikotarpį romų genocidas retai kada aptariamas pakankamai. Dažnai akcentuojama tai, kas buvo padaryta romams, bet į programą neįtraukiamos asmeninės istorijos, atspindinčios romų požiūrį, iniciatyvumą ir veiksmus. Daugelyje vadovėlių pateikiamas istorines romų nuotraukas dažnai yra padarę persekiotojai, kurie, vykdydami propagandinę politiką, siekė romus parodyti tam tikroje šviesoje, bet nuotraukų anotacijose ši svarbi informacija dažnai nepateikiama. Dėl to vadovėlio skaitytojas gali susidaryti klaidingą įspūdį, kuris iškreipia suvokimą ir stiprina neigiamus stereotipus.

Dar vienas iššūkis yra tai, kad nėra visuotinai sutartos terminijos romų genocidui apibūdinti, todėl gali kilti painiavos.

Neigiamos nuostatos ir klaidingi įsitikinimai

Kadangi mokyklos atspindi visuomenę, kurioje egzistuoja, o klaidingi įsitikinimai apie romų genocidą ir stigmatizavimą yra plačiai paplitę ir vis dar gajūs, toks neigiamas požiūris gali pasireikšti ir klasėse. Politikos formuotojams teks apsvarstyti, kaip padėti specialistams užkirsti kelią tokiems incidentams, juos atpažinti ir spręsti. Taip pat reiktų pagalvoti, kaip paskatinti specialistų savimonę dėl nesąmoningo šališkumo ir nebylių ar atvirų išankstinių nuostatų romų atžvilgiu. Politikos formuotojai gali susidurti su politiniu pasipriešinimu, todėl turės parodyti drąsą ir argumentuotą kryptį.

Tinkamas romų pedagogų ir besimokančiųjų palaikymas

Svarbu atsižvelgti į besimokančiųjų poreikius ir emocijas, nes jų požiūris, nuomonė ir jausmai yra svarbūs. Svarbiausi dalykai yra dėmesingumas ir pagarba, ypač nagrinėjant traumuojančius įvykius su jais susijusių asmenų aplinkoje. Politikos formuotojai turės apsvarstyti, kaip užtikrinti palaikymą romų pedagogams ir besimokantiejiems, tarp kurių gali būti tiesioginių šeiminių ryšių su genocidu, ypač kai kalbama apie šią istoriją. Romai pedagogai ir besimokantieji gali būti pasirengę atvirai pasidalyti savo nuomone ir šeimos istorijomis, ir tai gali paskatinti pozityvų, įtraukų ir empatišką mokymąsi visiems proceso dalyviams. Šiam tikslui praktikuotojai turi kurti pagarbos, rūpestingumo ir atjautos kultūrą.

Romų balsai

„Pedagogai turėtų būti smalsūs, entuziastingi ir norėti pažinti šią istoriją. Mokydami šios istorijos mokyklose, pedagogai turėtų žinoti, ar klasėje yra romų mokinių, taip pat užtikrinti, kad būtų tinkamai įgyvendinama apsaugos politika, jei romų tautybės mokiniai patiria patyčias.“

Tania Gessi, Jungtinė Karalystė

„IHRA rekomendacijos, kaip oficialus tarptautinis šaltinis, turėtų būti įtrauktos į švietimo politikos formavimo procesą, nes jos siūlo geras gaires pedagogams, norintiems mokyti apie romų genocidą. Tai labai svarbu norint suprasti ir sustabdyti šiuolaikines antičigonizmo formas.“

Anna Daróczy, Vengrija

Galimybės

Šie iššūkiai nėra neįveikiami. Pastaruosius kelerius metus pastebimas didelis postūmis ir palaikymas siekiant pripažinti, kaip svarbu įtraukti šio genocido istoriją (ir platesnę romų istoriją) į nacionalines mokymo programas ir planus. Kartu atsirado naujų išteklių suinteresuotiesiems švietimo subjektams. Jie siūlo gaires, palaiko ir padeda spręsti daugelį iššūkių.

Vis dažniau rengiamos konferencijos, parodos, viešos paskaitos ir atminimo dienos. Šias iniciatyvas rengia romų ir ne romų aktyvistai, pilietinės visuomenės organizacijos, universitetai, muziejai, galerijos, mokyklų vadovai, mokytojai, ministerijos, vyriausybės departamentai, tarptautinės įstaigos, su Holokaustu susijusios organizacijos ir kt.

Galimybės vykdyti empirinius tyrimus padėtų dar labiau išplėsti turimas žinias ir supratimą apie romų genocido mokymą ir mokymąsi. Tokiais tyrimais būtų galima įvertinti:

- įvairių pedagoginių metodų veiksmingumą;
- mokymo ir mokymosi apie romų genocidą trumpalaikį ir ilgalaikį poveikį;
- mokymuisi trukdančius ir jį skatinančius veiksnius;
- besimokantiesiems būdingus klaidingus įsitikinimus ir būdus jiems pasipriešinti;
- konkrečius mokytojų ir pedagogų rengimo poreikius;
- skirtingiems amžiaus tarpsniams tinkamas žinias;
- kaip įvairių poreikių turintiems besimokantiesiems sėkmingai susipažinti su šia istorija;
- naujų technologijų įtaką mokymuisi.

Iš pradžių ši tema gali bauginti, bet apie romų genocidą tikrai galima mokyti veiksmingai, atveriant puikias edukacines galimybes ir pasiekiant reikšmingų mokymosi rezultatų.

Politikos formuotojai turi visas galimybes ugdyti mokytojų gebėjimus pradėti šį įdomų, svarbų ir praturtinantį procesą, jei tik yra noro ir ryžto skirti išteklių šioms pastangoms paremti.

Pagrindiniai principai

Kaip ir mokant apie Holokaustą, yra įvairių išeities taškų, mokymo programų krypčių, pedagoginių metodikų, šaltinių ir tyrimo klausimų, padedančių nustatyti, kaip galima mokyti ir mokytis apie romų genocidą. Nepriklausomai nuo to, ar mokoma iš žmogaus teisių perspektyvos, dėstant istorinę paradigmą, ar tarpdisciplininėje programoje, tam tikri pagrindiniai mokymo apie romų genocidą principai turėtų išlikti tie patys.

Romų požiūris ir balsai

Išgyvenusių romų ir jų palikuonių liudijimai turėtų būti pagrindinis besimokantiejiems pateikiamos istorijos ramstis. Tik susipažinus su asmeniniais liudijimais galima bandyti prasmingai suprasti prieš romus įvykdyto genocido nusikaltimo mastą. Kaip jau minėta, su romais susijusiuose šaltiniuose daugumą dokumentų ir nuotraukų parengė persekiotojai arba šališkų, stereotipinių ir rasistinių pažiūrų asmenys. Jei ši medžiaga naudojama mokymosi procese, reikėtų kartu su besimokančiais ją dekonstruoti ir išsamiai paaiškinti rasistinį ir prieš romus nukreiptą turinį bei kilmę. Istorinius šaltinius ir dokumentus, atspindinčius gyvenimą prieš karą ir po jo, reikėtų papildyti iš patikimų šaltinių gautais liudijimais. Be to, liudijimai gali būti naudojami siekiant padėti besimokantiejiems suprasti romus kaip įvairialypę tarptautinę mažumą, kurios gyvenimas, viltys ir siekiai buvo sugriauti. Susipažindami su romų apmąstymais šiandien, besimokantieji geriau supras paveldimas traumas ir ilgalaikį genocido poveikį.

Palyginimai padeda paaiškinti, bet nelyginkite kančios

Lyginant persekiotojų ideologijas, motyvus, veiksmus ir procesus, taip pat visuomenės reakcijas į nusikaltimus prieš įvairias grupes galima lengviau suprasti skirtingų nusikaltimų ir aukų išgyvenimų panašumus, skirtumus ir ypatumus. Atskleidžiami susikertančių ar lygiagrečiai vykstančių masinių žiaurumų aspektus pedagogai turėtų perteikti informaciją pagarbiai, aiškiai ir vengdami įžeidžiančių ar iškraipiančių pastabų.

Lyginti aukų kančias neetiška ir tai neturi jokios edukacinės vertės. Bet kokia aukų kančių hierarchija atspindi tik iškreiptas rasistines persekiotojų pažiūras bei vertybes, o ne žmogaus gyvybės vertę.

Daugiau informacijos apie lyginamuosius metodus ir žodyną rasite [IHRA pasvarstymuose apie Holokausto lyginimo terminiją](#).

Susiekite praeitį su dabartimi

Besimokantieji turėtų žinoti, kad genocidas yra procesas, kuris neprasideda žudynėmis ir nesibaigia išlaisvinimu. Aiškinant romų persekiojimą nacizmo laikotarpiu, būtina supažindinti su romų bendruomenių gyvenimu iki jo. Šios žinios apima iki tol vykdytus žiaurumus ir smurtą, taip pat kasdienį romų gyvenimą ir indėlį į Europos kultūrą bei tapatybę. Kadangi nacizmo laikotarpio nusikaltimai buvo nepakankamai suvokti ir pripažinti, vėliau romų diskriminacija tęsėsi. Šį ryšį labai svarbu nustatyti norint suprasti šiuolaikinį antičigonizmą ir su juo kovoti – tai vienas svarbiausių mokymo ir mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą aspektų. Nuo šios mokymosi programos turėtų būti neatsiejami dabartinių rasistinių ar diskriminacinių incidentų, politikos ir kitų romų bendruomenių atskirties apraiškų pavyzdžiai, taip pat mūsų kolektyvinė bei asmeninė atsakomybė ir atskaitomybė užkertant tam kelią ir su tuo kovojant.

Mokymo ir mokymosi metodai

Siekiant visiems dalyviams užtikrinti pagarbą ir prasmingą mokymosi procesą, šios istorijos reikia mokyti laikantis tam tikrų principų. Toliau pateikti metodai gali padėti veiksmingai vesti mokymo procesą.

Temą pristatykite atsargiai

Kaip ir mokant bet kurios kitos traumuojančios istorijos, mokytojai turėtų didžiausią dėmesį kreipti į (1) istorinius duomenis, (2) aukų atmintį ir (3) savarankišką besimokančiųjų mąstymą bei emocinę gerovę. Būtinai pateikite besimokantiems tikslią informaciją, dekonstruokite visus klaidingus įsitikinimus ir skatinkite kritinį mąstymą. Svarbu jautriai elgtis su nerimą keliančia, nemalonia informacija ir įspėti besimokančiuosius, jei ją ketinama nagrinėti. Spręsdami, kaip atsargiai prieiti prie šios genocido istorijos, atsižvelkite į besimokančiųjų išgyvenimus ir visus kitus susijusius klausimus.

Supažindinkite su genocidu mokydami apie gyvenimą

Žinios apie romų genocidą neturėtų būti pirmasis besimokančiųjų susidūrimas su romais. Grupių apibrėžimas pagal patirtas represijas sumenkina jų istorinę bei šiuolaikinę tapatybę ir išgyvenimus. Užuoat pradėję nuo genocido, supažindinkite besimokančiuosius su romų spalvingumu ir įvairove šiandien ir praeityje. Taip pat labai svarbu pristatyti reikšmingą jų indėlį į savo valstybes, kultūras, tradicijas ir bendruomenes visoje Europoje.

Pristatykite genocidą platesnėje romų istorijoje

Mokant apie romų išgyvenimų sudėtingumą, įvairovę ir gylį svarbu pristatyti ilgą romų istoriją. Šiuo atveju ir toliau reikėtų pabrėžti romus kaip savo istorijos kūrėjus, kad jie nebūtų klaidingai vaizduojami kaip pasyvūs kitų visuomenės atstovų išankstinių nuostatų ir persekiojimo objektai. Susitelkdami tik į persekiojimą laikomės suvokimą iškreipiančios persekiojo pozicijos. Mokant ir mokantis reikėtų siekti įvertinti ir suprasti romų išgyvenimus ir požiūrį.

Pabrėžkite tiek vietinį, tiek europinį genocido aspektą

Pedagogai gali nuspręsti susitelkti į išgyvenimus, kuriuos patyrė romai, gyvenę vietiniame kontekste prieš genocidą ir jo pradžioje, bet ne mažiau svarbu padėti besimokantiems įvertinti šią temą visos Europos istorijos kontekste. Ši informacija apimtų šimtmečius romų diskriminacijos iki nacizmo laikotarpio. Ją pateikiant kartu su išsamia nacizmo apžvalga besimokantieji lengviau supras aplinkybes ir veiksnius, sudariusius sąlygas genocidui, ir kaip giliai visoje Europoje buvo įsišaknijęs antičigonizmas.

Besimokantieji turėtų gebėti suprasti, kad įvairiose šalyse romų persekiojimą ir genocidą vykdė skirtingi persekiojantai, skirtingais būdais ir skirtingu mastu, ir kad laikui bėgant visa tai keitėsi. Siekiant suprasti šio genocido istoriją, laiką ir poveikį labai svarbu naudoti istorinius žemėlapius, iliustruojančius, kur buvo valstybės, jų sienos ir romų bendruomenės iki persekiojimo ir jam jau prasidėjus.

Padėkite besimokantiesiems suprasti, kad genocidas yra socialinis veiksmas

Suvokiant genocidą kaip visoje visuomenėje vykstantį procesą, besimokantiesiems gali būti lengviau atpažinti įspėjamuosius požymius ir prevencijos bei intervencijos galimybes. Skatindami apsvarstyti įvairius klausimus, pavyzdžiui, „Kaip, kam ir kada įsikišus istorijos eiga būtų pasikeitusi ir kelias genocidui būtų buvęs užkirstas?“, padėsime besimokantiesiems atpažinti įspėjamuosius požymius, sąlygas ir genocido grėsmės rodiklius.

Pabrėžkite romų išgyvenimų ypatumus

Užuot analizavę romų išgyvenimus tik per lygiagrečių žiaurumų prizmę, sutelkite dėmesį į svarbiausius jų bruožus.

Aptarkite lyčių aspektą

Mokymo ir mokymosi procese atsižvelgiant į lyčių aspektą bus lengviau suprasti ne tik aukas – jų išsradinumą, drąsą bei kančias, – bet ir sudėtingą persekiojimų vaidmenų paveikslą. Labai svarbu aptarti, kaip lyčių aspektas nulėmė nusikaltėlių politiką ir veiksmus vyrų bei moterų atžvilgiu, taigi ir aukų išgyvenimus, pavyzdžiui, seksualinį smurtą ir priverstinę sterilizaciją. Persekiojamos moterys ir vyrai turėjo labai skirtingų įgūdžių, žinių ir gyvenimo patirties.

Pagrindinės romų persekiojimo ir genocido ypatybės, kurias reikia išnagrinėti su besimokančiaisiais

- 1** Šiam genocidui pagrindą padėjo šimtmečius trukęs antičigonizmas, diskriminacija, persekiojimas ir smurtas.
- 2** Šį genocidą paskatino prieš romus nukreipta nacių rasistinė ideologija.
- 3** Kartu su nacistine Vokietija šiame genocide dalyvavo vietiniai fašistai ir naciai, kraštutiniai nacionalistai ir kiti kolaborantai. Veiksmai ir politika prieš romus skirtinguose regionuose ir vietovėse buvo nevienodi.
- 4** Kadangi kelis dešimtmečius šis genocidas nebuvo pripažintas, romų diskriminacija bei marginalizacija tęsiasi iki šiol.

Mokant šios istorijos ir siekiant suprasti visą genocido pobūdį reikėtų atsižvelgti į dažnai nutylimus moterų išgyvenimus. Mokant ir mokantis apie romų persekiojimą ir pristatant tradicinius praeities lyčių vaidmenis labai svarbu vengti įsišaknijusių lyčių stereotipų. Vienas iš būdų tai padaryti – pabrėžti romų moterų iniciatyvumą ir stiprybę nacių laikais, pavyzdžiui, pasipriešinimo dalyvių arba tų, kurios padėjo kitiems ir juos gelbėjo. Moterys taip pat atliko pagrindinį vaidmenį romų emancipacijos procese pokario dešimtmečiais, o šiandien jos tebėra svarus šio judėjimo balsas, nepaisant itin nepalankių sąlygų, su kuriomis jos susiduria daugelyje Europos visuomenių.

Vienas iš ryškiausių šio genocido nepripažinimo pavyzdžių yra tai, kad kai kuriose Europos vietose, pavyzdžiui, Čekoslovakijoje, Rumunijoje, Švedijoje ir Šveicarijoje, prievartinė romų moterų ir vyrų sterilizacija nesiliovė dar kelis dešimtmečius po nacistinio žlugimo.

Skatinkite besimokančiuosius tyrinėti įvairius įvairovės aspektus, nes tai padeda suprasti, kokią įtaką persekiojimas padarė skirtingiems romų bendruomenės nariams, įskaitant vyrus, moteris ir nebinarinius asmenis. Išgyvenimai gali skirtis ne tik dėl lyties, bet ir dėl skirtingo amžiaus, religijos, tautybės, socialinio ir ekonominio statuso, seksualinės orientacijos ir pan. (žr. 15-ąją ir 16-ąją istorinius pavyzdžius).

Suteikite mokiniams galimybę mokytis ne tik apie šį genocidą, bet ir iš jo

Besimokančiųjų žinių apie genocidą gilinimas yra tik dalis šio švietimo tikslo. Pagrindinis jo siekis yra įgyti koncepcinį šių žinių supratimą ir įžvalgas. Jei mokymosi procese sudaromos sąlygos savarankiškai mąstyti, diskutuoti ir dalyvauti struktūruotose diskusijose, pagrįstose patikimais duomenimis ir šaltiniais, mokiniai įgyja galimybę patys ieškoti sąsajų su istorija ir jos sąty su pasauliu, kuriame jie gyvena, bei žmogiškumo suvokimu.

Istoriniai pavyzdžiai

- 15

Romė **Milica Katić** gimė apie 1905 m. Dreno kaime, netoli Obrenovaco (Jugoslavija, Serbija). Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ji su sūnumis prisijungė prie partizaninio pasipriešinimo judėjimo, žvalgė priešo pozicijas ir vedė partizanų dalinius iki jų. 1942 m. vasarį četnikai ją išaiškino, suėmė, kankino, o vėliau perdavė vokiečiams, kurie išsiuntė moterį į Smederevo Palankos koncentracijos stovyklą. 1942 m. birželio 18 d. ji buvo perkelta į Banicos koncentracijos stovyklą Belgrade, kur 1943 m. gegužės 25 d. jai buvo įvykdyta mirties bausmė.
- 16

Ceija (Čeja) Stojka (1933–2013 m.) yra Austrijos romė, kilusi iš Lovarų šeimos, garsi aktyvistė, rašytoja, muzikantė, dailininkė ir profesorė. Ji išgyveno Aušvico-Birkenau, Ravensbriuko ir Bergeno-Belzeno koncentracijos stovyklas ir 1945 m. pastarojoje buvo išlaisvinta. Vėliau ji rašė apie savo išgyvenimus stovyklose. Ceija Stojka labiausiai garsėja savo paveikslais, kuriuose vaizduoja mirties stovyklas ir gyvenimą iki karo.

² Romni: Word for a Roma woman. Rom: Word for a Roma man.

Užtikrinkite, kad besimokantieji suprastų su romais ir jų genocidu susijusių terminų skirtumus ir jautrumą

Stenkitės terminus vartoti tiksliai ir atsakingai, kad išvengtumėte iškraipymų, painiavos ir netyčinio neigiamo atspalvio. Besimokantieji turi gebėti suprasti žodį „genocidas“ ir jo kilmę. Apibūdinant romų genocidą svarbu vartoti tinkamą terminiją, nes tai susiję su jo pripažinimu. Dėl tinkamiausių terminų geriausia konsultuotis su vietos, regioninėmis ar nacionalinėmis romų bendruomenėmis.

Suteikite besimokantiems galimybę kritiškai aptarti terminus

Švietėjai ir besimokantieji turėtų vengti bendroje diskusijoje apie genocidą vartoti persekiotojų kalbą. Daugelis šių terminų yra kodiniai žodžiai arba eufemizmai (pavyzdžiui, likvidacija, evakuacija, perkėlimas), ir persekiotojai jais sąmoningai bandė užmaskuoti savo ketinimus arba suklaidinti bei apgauti aukas. Šių terminų dekonstravimas su besimokančiais padės suprasti, kokį vaidmenį apgaulė atliko vykdant masines žudynes ir kad dėl to juos reikia atitinkamai įvardinti.

Akcentuokite žmonių istorijas

Įpinant asmeninius prisiminimus į istorinį naratyvą ir sekant jų gijas, besimokantiems bus lengviau emociškai ir kognityviai įsitraukti ir giliau suprasti aukų išgyvenimus. Skatinant empatiją besimokantieji geriau supras, kokį poveikį kančios turėjo realioms žmonėms, kaip įvairiai jie reagavo į patiriamus veiksmus, su kokiomis dilemomis susidūrė, kokį skausmą patyrė ir kokį ilgalaikį poveikį genocidas turėjo išgyvenusiesiems. Pedagogai turėtų gilinti besimokančiųjų emocinį raštingumą sukurdami saugią erdvę stipriems jausmams išreikšti, taip pat alternatyvias išraiškos priemones, pavyzdžiui, meną.

Paneikite paplitusią klaidingą nuomonę, kad persekiotojai ir jų bendrininkai buvo pavieniai asmenys ir tam tikra prasme „kitokie nei mes“

Nacizmo laikotarpiu nusikaltimus prieš romus vykdė paprasti ir nebūtinai uniformuoti žmonės. Besimokantieji turėtų pažvelgti į akis tiesai, kad daugybė žmonių noriai bendradarbiavo persekiojant ir žudant. Pavieniai asmenys išduodavo savo kaimynus romus, siekė naudos iš jų kančių arba žiūrėjo į jas pro pirštus. Ideologija, įsišaknijusios išankstinės nuostatos, žiaurus karas, kraštutinė „kito“ atskirtis, godumas, abejingumas ir valdžios sankcionuotos žudynės kartu sudarė sąlygas paprastiems žmonėms tapti persekiotojais. Nekalbant apie šiuos nepatogius faktus neįmanoma išmokyti svarbių pamokų apie žmogaus polinkius ir motyvus, taip pat genocido ir visų formų bendrininkavimo prigimtį. Jei įmanoma, bendrininkavimo įvairovę iliustruokite pavyzdžiais ir konkrečių atvejų analizėmis.

Supraskite, kad romų genocidas nebuvo neišvengiamas

Svarbu, kad pedagogai ir besimokantieji suprastų, jog romų genocidas nebuvo istorinis atsitiktinumas ar kad jis tam tikra prasme buvo neišvengiamas. Šimtmečius trukusi romų diskriminacija visoje Europoje sudarė palankią dirvą smurtui išplisti, o iš šių žiaurumų išaugęs genocidas tapo įmanomas dėl pavienių asmenų, tautų ir grupių sprendimų, pasirinkimų ir veiksmų, taip pat dėl daugumos neveiklumo. Šių vyrų, moterų ir vaikų žudynių buvo galima išvengti. Šios tiesos ir jos pasekmių suvokimas yra vienas pagrindinių šio švietimo tikslų.

Būtinai aptarkite romų iniciatyvumą

Besimokantieji turėtų suprasti, kad genocido aukos buvo ne pasyvūs šio proceso dalyviai, o iniciatyvūs asmenys, kurie daugeliu atvejų priešinosi persekiojimui net suprasdami, kad sėkmės tikimybė menka. Romai susidūrė su neįsivaizduojamomis dilemomis ir gyvybei pavojingais pasirinkimais. Jie imdavosi veiksmų ir stengėsi išlikti gyvi bei apsisaugoti, nors aplinkybės buvo beviltiškos. Jie priešinosi ir kovojo partizaninėse ar Sąjungininkų pajėgose. Siekdami išlikti bandė bėgti ir gelbėti kitus. Patikimų šaltinių pasakojimai iš pirmų lūpų apie romų reakciją (įskaitant gelbėjimą, atsparumą ir pasipriešinimą) perbalansuoja vienaplanį persekiotojo primestą naratyvą. Tai padeda reabilituoti romų iniciatyvumą ir geriau suvokti jų atsparumą bei gebėjimą išlikti. Suprasdami, kokiose sąlygose romai atsidūrė ir kokios bausmės jiems grėsė, besimokantieji geriau suvoks pasipriešinimo riziką (žr. 17-ąją ir 18-ąją istorinius pavyzdžius).

Romų nuotraukas atrinkite atidžiai ir apie jas kalbėkite atsargiai

Romų nuotraukas reikia naudoti labai atidžiai. Jei įmanoma, būtinai išsiaiškinkite nuotraukų kilmę ir pristatykite ją besimokantiejiems, kad jie suprastų kontekstą. Daugumą išlikusių nacistinio laikotarpio nuotraukų darė persekiotojai propagandos tikslams arba kaip karo laikų suvenyrus, siunčiamus namo. Romai buvo verčiami šypsotis priešais objektyvą arba verčiami pozuoti taip, kad atrodytų neigiamai. Dėl to šios nuotraukos yra ne autentiškas to laikotarpio romų atvaizdas, o persekiotojų nusikaltimų įrodymas. Dažnai tikrovė labai skyrėsi nuo to, ką rodo archyvuose išlikusios nuotraukos. Pokalbiai su besimokančiaisiais apie tai, kad tokias nuotraukas reikėtų priskirti vaizdiniais įrodymams arba vaizdiniais ginklams, galėtų paskatinti kritinį mąstymą ir diskusijas. Pasiūlymą, kaip pedagogams ir besimokantiejiems susipažinti su įspūdinga istorija per propagandinę nuotrauką, rasite pavyzdyje, paremtame Theresios Winterstein ir Gabrielio Reinhardto nuotrauka.

Istoriniai pavyzdžiai

- 17

Alfreda Markowska (1926–2021 m.) yra Lenkijos romė, išgelbėjusi apie penkiasdešimt žydų ir romų vaikų. Būdama šešiolikos, ji eidavo į žudynių vietas ieškoti išgyvenusiųjų ir jiems padėti. Už didvyriškus humanitarinius pasiekimus 2006 m. ji buvo apdovanota „Polonia Restituta“ ordino Komandoro kryžiumi su žvaigžde.
- 18

Hajrija Imeri Mihaljić buvo romė iš Adės kaimo netoli Obiličiaus, tuometinėje Jugoslavijoje. Deja, jos gimimo ir mirties datos nežinomos. Ji dirbo namų tvarkytoja žydų Acevičių šeimoje Kosovo Mitrovicoje. Nacių okupacijos metais ji nuo persekiojimo išgelbėjo šeiminių dukrą Esterą Stelą Acević. Šios iniciatyva 1991 m. Jad Vašem institutas suteikė Hajrijai Imeri Mihaljić Pasaulio tautų teisulės titulą. Tai vienintelė romė, gavusi šį pripažinimą. 2023 m. Kroatijoje, Ušticos mieste, romų memorialinio centro parke, buvo pastatyta skulptūra Hajrijos Imeri Mihaljić atminimui.

Kai kurios nuotraukos, pavyzdžiui, iš privačių romų šeimų kolekcijų, naudingos tuo, kad jas galima sugretinti su nusikaltėlių pozicija ir taip ją paneigti. Privačiose nuotraukose žmonės dažnai užfiksuoti savo namų aplinkoje, su artimaisiais, draugais ir kaimynais, kasdieniame gyvenime ir darbe. Jos rodo, kad romai visada buvo neatsiejama visuomenės dalis su giliomis šaknimis savo gimtuosiuose miestuose. Jei nėra istorinių nuotraukų, kontrastui

su stereotipais ir demonizuojančiu požiūriu, pateikiamu persekiojimų nuotraukose, galima pateikti šiuolaikines romų nuotraukas.

Besimokančiuosius reikia informuoti apie visų naudojamų nuotraukų kilmę ir istorinį kontekstą, kad jie suprastų, kas jose iš tiesų vyksta.

Pedagogai turėtų skirti besimokantiems pakankamai laiko įsigilinti nuotrauką.

Leidus JAV Holokausto memorialiniam muziejui (USHMM) ir Ritai Prigmore. Ši nuotrauka yra paimta iš pamokų ciklo apie romų genocidą, kurį parengė B. Warnockas (Londono Wienerio biblioteka) ir A. Chapmanas (Londono švietimo instituto universitetinis koledžas).

Pedagoginis pavyzdys

Šioje nuotraukoje užfiksuoti Theresia Winterstein ir Gabrielis Reinhardtas, 1943 m. balandį Viurcburge, Vokietijoje, išėję pasivaikščioti su savo dvynukėmis Rita ir Rolanda. Iš pirmo žvilgsnio nuotraukoje įamžinta nepriekaištinga pora, kuri atrodo laiminga ir maloniai leidžia dieną. Deja, tikrovė buvo visiškai kitokia. Vos gimusios dvynukės buvo paimitos iš tėvų Vokietijos valdžios institucijų eksperimentams, o viena jų mirė praėjus vos kelioms dienoms po šios nuotraukos užfiksavimo. Čia, vykdamas propagandinę kampaniją, porai buvo leista pasiimti kūdikius ir pasivaikščioti Viurcburgo gatve, verčiant juos apsimesti laimingais ir gerai nusiteikusiais. Atidžiau įsižiūrėjus matyti, kad visą šį spektaklį lydintis vokiečių kareivis stebi, ar Reinhardtų šeima paklūsta fotografo nurodymui šypsotis. Nuotraukoje pora dar nesusituokusi. Jiems tai buvo leista tik 1944-aisiais, praėjus metams po šios nuotraukos padarymo ir po to, kai jiems buvo atliktos priverstinės sterilizacijos procedūros.

Tokią nuotrauką iš pradžių galima nagrinėti be konteksto. Mokinių galima paprašyti tiesiog papasakoti, ką jie mato nuotraukoje, o po to užduoti klausimų apie tai, kada, kur ir kodėl buvo padaryta nuotrauka, kas galėtų būti jos objektai, kodėl gatve einanti pora atrodo tokia laiminga ir, svarbiausia, kas ir koku tikslu galėjo fotografuoti. Mokinių galima paprašyti atidžiau įsižiūrėti į nuotrauką ir paieškoti užuominų, padėsiančių atsakyti į šiuos klausimus – atpažinti uniformotą vyrą su nacių skiriamuoju ženkle ant rankos. Ši įžvalga padės besimokantiems suvokti nuotraukos kontekstą ir leis iš naujo apmąstyti poros aplinkybes. Papildant analizę tolesnėmis kontekstinėmis žiniomis galima atskleisti už propagandos slypinčią tikrovę.

Nesitikėkite įžvalgių atsakymų iš pirmo žvilgsnio, ypač jei nuotraukoje vaizduojama kančia. Svarbu, kad besimokantieji darytų išvadas ir aptartų savo reakcijas į tokius vaizdus. Padėkite jiems suprasti, kad už mirties nuotraukos slypi prarastas gyvenimas, ir suteikite priemonių pamatyti ne tik tai, kas vaizduojama nuotraukoje. Taip jie giliau suvoks genocido nuotrauką, kurią gali pamatyti ir ne pamokų metu, pavyzdžiui, internete.

Atsargiai naudokite nemalonus nuotraukas

Pedagogai turėtų gerai pasverti, ar rodyti nuotraukas, kuriose vaizduojamas neapdengtas smurtas, nes jos gali sutraumuoti besimokantįjį. Priimant šiuos sprendimus būtina užtikrinti tvirtą edukacinį pagrindimą ir pagarbą aukų atminimui. Su nuotraukomis reikia elgtis labai jautriai ir jas kruopščiai parinkti. Jei pedagogas tinkamai nepristatys konteksto, kyla pavojus, kad besimokantieji taps nejautrūs nuotraukose užfiksuotų asmenų žmogiškumui.

Švietime visų pirma reikia apsaugoti besimokančiuosius nuo emocinės žalos ir padėti jiems suprasti bei kritiškai mąstyti pasitelkiant empatiją ir tikslias žinias. Visada yra pavojus, kad nepagražinti aprašymai, nuotraukos ir vaizdo įrašai sukels traumuojančias reakcijas. Taigi, šią medžiagą pamokose reikia naudoti labai atsargiai. Prieš nusprenddami, ar tikslinga klasėje naudoti tokias nuotraukas, ir jei taip, tai kurias nuotraukas pasirinkti, pedagogai turėtų apsvarstyti kiekvieno besimokančiojo psichologinę savijautą.

Suteikite besimokantiems galimybę mokytis įvykių vietose

Apsilankymai įvykių vietose atveria įspūdingas edukacines galimybes mokytis apie genocidą. Tokia patirtis neįmanoma nei klasėje, nei iš vadovėlio, kad ir kokia gera būtų mokymo programa. Tam tikras galimybes mokytis įvykių vietose suteikia atsakingai naudojamos naujos technologijos ir daugialypės terpės priemonės.

Pedagoginis pavyzdys

Rodant šiandien tuščią dykrą, lauką, mišką ar miesto aikštę ir paaiškinant, kur toje vietoje kadaise gyveno romai arba vyko jų žudynės, galima sukelti stiprų įspūdį nerodant jauniems žmonėms traumuojančio smurtinio turinio. Vietoj nuotraukų galima pasitelkti romų meno ir kultūros kūrinius, kurie suteikia tam tikrą distanciją, bet vis tiek skatina susimąstyti.

Mokymuisi įvykių vietose tinka ne tik žudynių vietos, bet ir tos, kur klostėsi kasdienis gyvenimas prieš prasidedant persekiojimams ir genocidui. Pasitelkę šiuolaikinius ir istorinius žemėlapius bei kitus šaltinius, įskaitant asmeninių pasakojimų vaizdo įrašus, pedagogai ir besimokantieji gali išsiruoti ieškoti šios praeities pėdsakų savo apylinkėse. Apsilankymai įvykių vietose padeda besimokantiesiems geriau suprasti vietos sąsajas su šia istorija ir tai, kaip vietos bendruomenės prisimena praeitį.

Būkite jautrūs romų tautybės besimokantiesiems ir pedagogams

Mokant šios temos, ypač dirbant su romų kilmės pedagogais ir besimokančiais, reikėtų elgtis atsargiai ir apgalvotai. Nereikėtų tikėtis, kad romų pedagogai ir besimokantieji apie romų istoriją žino daugiau nei kiti, ir jie nebūtinai norės atskleisti savo šeimos ryšius su šiuo genocidu. Negalima niekam daryti spaudimo atsiverti. Tačiau gali būti, kad kai kurie asmenys norės aktyviai dalyvauti mokymosi procese. Pasikonsultuokite su tėvais, globėjais ir vietos romų paramos grupėmis. Jie gali duoti patarimų ir rekomendacijų. Asmeninėmis istorijomis turi būti dalijamasi saugioje erdvėje, o kalbėtojai turėtų sulaukti pagarbos ir palaikymo, taip pat įvertinimo už ryžtą prisiminti ar vėl išgyventi skaudžią asmeninę ir šeimyninę praeitį. Svarbu, kad pedagogai suvoktų, jog dalijimasis skaudžiomis ir intymiomis istorijomis gali būti emociškai sudėtingas ir drąsus procesas. Toks metodas stiprina atsakomybę už nuosavą istorijos interpretaciją ir įtraukia romų balsus bei perspektyvą į švietimo aplinką.

Pedagoginis pavyzdys

Besimokančiuosius galima supažindinti su tam tikra paminklo forma, vadinama *Stolperstein*, arba „Atminimo akmeniu“. Šį vokiečių menininko Gunterio Demnigo visoje Europoje vykdomą projektą sudaro žalvarinės plokštelės su išgraviruotais persekiotų žydų, romų ar kitų aukų vardais. Dažniausiai jos įrengiamos šaligatvio dangoje priešais buvusius aukų namus ir informuoja, kaip su jomis buvo susidorota. Šios plokštelės tam tikra prasme sugrąžina aukoms žmogiškumą ir užtikrina, kad pro tas vietas einantys žmonės žinotų ir suprastų, kas ten nutiko.

Reaguokite į neigiamas konotacijas ar pastabas apie romus

Įvykus incidentams, tokiems kaip įžeidinėjimai, „pokštai“ ar netyčiniai nesusipratimai, svarbu jų neignoruoti ir nedelsiant imtis veiksmų. Idealiu atveju mokymosi erdvėse, pavyzdžiui, mokyklose, turėtų būti politikos formuotojų patvirtinta veikianti prevencijos, stebėsenos ir reagavimo tokiomis aplinkybėmis politika. Tokius incidentus reikia konfrontuoti ir į juos reaguoti vienareikšmiškai. Jei jie nukreipti prieš konkretų asmenį, pirmiausia reikėtų apsaugoti ir išklausti tą asmenį, o tik po to bendrauti su asmenimis, atsakingais dėl skriaudos. Sprendžiant incidentą ir palaikant aukas gali padėti tiesioginis bendravimas su vietos romų bendruomenėmis. Mokyklos politiką naudinga grįsti IHRA antičigonizmo / romų diskriminacijos darbine apibrėžtimi.

Suteikite galimybę nagrinėti žmogiškumo sudėtingumą, apsvarstydami atskirų asmenų pasirinkimus ir veiksmus

Realių žmonių atvejų analizė padės mokiniams geriau suprasti, su kokiais sunkumais susidūrė romai, įskaitant gyvenimo ir mirties dilemas, sprendimus ir pasirinkimus. Toks metodas padeda besimokantiesiems užmegzti glaudesnę asmeninį ryšį su studijuojama istorija. Besimokantiesiems turėtų būti prieinami šaltiniai, padedantys išsiaiškinti ir nustatyti daugybę sudėtingų veiksnių, įskaitant galimas svarbių pasirinkimų ir veiksmų pasekmes.

Istorinis pavyzdys

19

Nyderlandų sintas **Zoni Weiszas** (1937 m.) buvo vyriausias iš keturių vaikų. 1944 m. gegužę naciai jo šeimą kartu su kitais sintais ir romais išsiuntė į Vesterborko tranzitinę stovyklą, o paskui deportavo į Aušvicą-Birkenau, kur buvo nužudyta jo motina, broliai bei seserys. Tėvas buvo nužudytas Mitelbau-Doros stovykloje. Dėl olandų pasipriešinimo Zoni pavyko išvengti deportacijos ir išlikti. Po karo jis dažnai dalijosi savo išgyvenimais ir atliko svarbų vaidmenį siekdamas, kad būtų suvokti ir pripažinti žiaurumai, įvykdyti prieš sintų ir romų aukas. 2011 m. sausio 27 d. jis įėjo į istoriją kaip pirmasis romas ar sintas, kalbėjęs Vokietijos Bundestage per oficialią Holokausto aukų atminimo dienos ceremoniją.

Besimokančiuosius reikėtų paskatinti mąstyti apie atskirus genocido dalyvius vartojant tokius terminus ir kategorijas kaip persekiotojas, kolaborantas, stebėtojas, auka ir gelbėtojas. Tačiau šias kategorijas reikėtų papildyti faktiniais to meto atvejų tyrimais, kad besimokantieji suprastų, jog griežtai apibrėžtos kategorijos ne visada leidžia visapusiškai suprasti sudėtingą žmonių elgesį. Vienomis aplinkybėmis asmuo gali būti laikomas persekiotoju, o kitomis – gelbėtoju. Tai iliustruoja sudėtingą, o kartais net prieštaringą žmogaus elgseną, ypač ekstremaliomis aplinkybėmis.

Pasitelkdami kritinio mąstymo įgūdžius besimokantieji supras, kaip pavojinga vertinti, klijuoti etiketes ir stereotipus asmenims ir bendruomenėms. Venkite stiprinti stereotipines formuluotes: ne visi gelbėtojai buvo didvyriai ir ne visi stebėtojai buvo abejingi. Paneikite klaidingus įsitikinimus, kad vykstant romų persekiojimui ir genocidui patys romai buvo pasyvūs. Taip pat svarbu paneigti bet kokius mitus, kad žmonėms būdingi tam tikri tautiniai bruožai.

Skirkite laiko ir erdvės besimokančiųjų apmąstymams

Užtikrinkite besimokantiems galimybę užduoti klausimus ir diskutuoti. Dažnai didžiausią poveikį mokymuisi švietimo aplinkoje daro besimokančiųjų užduodami klausimai ir dalijimasis įžvalgomis. Suteikite besimokantiems laiko apmąstyti gautą informaciją, savo emocines reakcijas ir kaip šios žinios gali padėti jiems skatinti pakantumą bei socialinį teisingumą.

Šaltinių ir išteklių naudojimas mokymo ir mokymosi tikslams

Daiktai, nuotraukos ir dokumentai – tai dinamiški šaltiniai, siejantys besimokančiuosius su praeitimi, padedantys geriau suprasti istorinius įvykius ir atveriantys galimybę kritiškai mąstyti bei mokytis remiantis duomenimis. Šiandien kai kuriuose muziejuose saugomos kolekcijos, sudarytos iš asmeninių daiktų, nuotraukų, dienoraščių ir žurnalų, priklausiusių nužudytiems arba išlikusiems romams. Nemažai jų yra suskaitmeninta ir pasiekama pedagogams internetu, todėl juos lengva naudoti mokymosi aplinkoje. Yra ir kitų suinteresuotųjų organizacijų, kurios stengiasi, kad asmeniniai daiktai būtų prieinamesni pedagogams drauge su atitinkamais pamokų planais ir papildoma informacija. Kai kurie muziejai ir Holokausto centrai turi skaitmenines išgyvenusiųjų liudijimų kolekcijas, sukurtas galvojant apie besimokančiuosius.

Bendradarbiaujant su romais, jų istorijos neretai pasakojamos įvairiais formatais, pavyzdžiui, grafinėmis novelėmis, sukurtomis remiantis tikrais prisiminimais. Tokie šaltiniai gali būti patrauklūs besimokantiems, mėgstantiems vizualinę kalbą. Ilustracijos palengvina pirmuosius žingsnius susipažįstant su sudėtingu turiniu ir klausimais, taip pat padeda susitapatinti su veikėjais ir skatina raštingumą.

Reaguodamos į genocidą ir kovodamos už pripažinimą, romų bendruomenės dažnai pasitelkia tokias saviraiškos priemones kaip poezija, menas ir muzika.

Pedagoginis pavyzdys

Vienas iš pavyzdžių, tinkamų nagrinėti kartu su mokiniais, yra Italijos romų poeto ir aktyvisto Santino Spinellio (g. 1964 m.) eilėraštis „Aušvicą“. Jis užrašytas Berlyne esančiame memoriale, skirtame Europos sintams ir romams, nužudytiems nacionalsocializmo laikotarpiu.

Aušvicą

*Sulysęs veidas
bereikšmės akys
šaltos lūpos
tyla
plyštanti širdis
trūksta oro
nebylu
be ašarų.*

Pedagogai gali paprašyti besimokančiųjų išskirti tris eilėraščio žodžius, kurie apibendrintų, ko gedi autorius. Taip pat galima užduoti šiuos klausimus:

- Kodėl poetas parašė šį eilėraštį?
- Kas jį paskatino?
- Kaip suprantate šį eilėraštį?
- Dabar, kai jau žinote apie romų genocidą, kokie trys žodžiai jums apibendrina šio eilėraščio suvokimą, palikimą ir prasmę?

Mokinius galima paraginti sugretinti eilėraštį su gerai žinoma nuotrauka, kurioje įamžinta mažametė mergaitė Anna Maria Steinbach „Settela“ (1934–1944 m.), 1944 m. su artimaisiais deportuota iš Vesterborko į Aušvicą-Birkenau. Šioje įspūdingoje nuotraukoje matyti jos veidas, žvelgiantis pro krovinio vagono plyšį.

Politika, mokymo programa ir profesinis rengimas

Pagrindiniai politikos formavimo aspektai

Formuojant švietimo politiką reikėtų pabrėžti būtinybę mokyti apie šį genocidą. Siekite įsteigti ekspertų darbo komitetus, kuriuos sudarytų vietos romų atstovai, nevyriausybinių organizacijų, akademikų ir švietimo specialistų ir kurie padėtų parengti aiškią argumentaciją, kodėl romų genocidą reikia įtraukti į švietimo politiką ir sistemą. Tai yra esminis dalykas siekiant veiksmingo propagavimo ir įgyvendinimo.

Politikos formuotojai gali pabrėžti, kad šis istorinis įvykis neatsiejamas ne tik nuo romų istorijos, bet ir nuo nacionalinės bei tarptautinės istorijos ir tapatybės. Galima pateikti pavyzdžių ir strategijų, kaip tai buvo įgyvendinta kitose švietimo sistemose.

Pagrindiniai aspektai, į kuriuos reikia atsižvelgti politikos požiūriu:

- romų genocido pripažinimas;
- istorinių antičigonizmo ir neapykantos romams šaknų apmąstymas;
- mokymasis apie įvykių raidą, atvedusią iki masinių žudynių;
- iš persekiojimų perimtų neigiamų įvaizdžių kvestionavimas;
- kritiška bendrininkavimo ir asmeninės atsakomybės praeityje ir dabar analizė;
- informavimas apie tebesitęsiantį antičigonizmą ir prieš romus nukreiptą rasizmą.

Naudinga integruoti ir patvirtinti IHRA antičigonizmo / romų diskriminacijos darbinę apibrėžtį. Ši priemonė atveria galimybę švietimo ministerijoms, mokykloms, universitetams ir kitoms švietimo įstaigoms bei erdvėms atpažinti išankstines nuostatas romų atžvilgiu bei jų diskriminaciją ir kovoti su šiais reiškiniais. Tokią apibrėžtį įtvirtinus švietimo politikoje, mokyklų sistemose ar organizacijose, būtų aiškiai išreikštas ketinimas ir įsipareigojimas kovoti su išankstinėmis nuostatomis.

Romų balsai

„Pedagogai turėtų rengti ekskursijas į atitinkamas istorines vietas, muziejus ir memorialus, kur mokiniai sužinotų apie romų genocidą iš pirmų lūpų.“

Klaudia Veizaj, Albanija

Romų balsai

„Ką reikia mokyti, kad romai irgi yra žmonės? Vaikus ar direktorius ir mokytojus?“

Natalia Juzypčiuk, Ukraina

Mokymo programos rengimas

Norint prasmingai išnagrinėti romų persekiojimo ir genocido temą, būtina šiems reiškiniams skirti laiko ir vietos mokymo programoje. Šią temą reikėtų nagrinėti specialiai jai skirtu laiku, bet ją taip pat galima ir derėtų įtraukti į įvairius kitus formaliojo ugdymo etapus. Kartais tai vadinama spiraline mokymo programa, kai mokiniai per visą mokymosi laikotarpį vis grįžta prie tų pačių temų, kaskart vis labiau į jas įsigilindami ir sustiprindami anksčiau įgytas žinias. Galima pradėti nuo amžiaus tarpsnį atitinkančių klausimų apie lygybę, teises, įvairovę ir kultūrą, palaipsniui pereinant prie koncepcinių žinių, kurios galiausiai panaudojamos mokantis apie romų persekiojimą ir genocidą. Susitikimai su romų bendruomenėmis ankstyvajame amžiaus tarpsnyje yra paveikus būdas megzti bendravimą bei draugystę ir puoselėti supratimą.

Tarpdisciplininis metodas

Jei įmanoma, skirtingų disciplinų pedagogai turėtų bendradarbiauti taikydami tarpdisciplininius metodus ir planuoti gerai apgalvotas temas, kurias galima integruoti į mokymąsi ir taip jį papildyti. Tai vienas iš būdų gauti daugiau mokymo programos laiko ir vietos romų genocido temai, o besimokantiejiems suteikti visapusišką ir turiningą ugdymo patirtį. Taikant tarpdisciplininius metodus būtinas skirtingų dalykų pedagogų bendradarbiavimas, dialogas ir tarpusavio pagalba. Jie turėtų pasigilinti, kokį išskirtinį indėlį kiekvienas dalykas gali įnešti į šias studijas, ir užtikrinti, kad mokymosi veikla ir rezultatai logiškai derėtų. Skirtingose srityse ir vietovėse besimokantiejiems gali padėti skaitmeninės mokymosi platformos ir komunikacijos priemonės.

Į šią istoriją galima gilintis ir užklausinėje veikloje. Tai – popamokiniai klubai, specialiųjų interesų grupės ir vietos istorijos projektai. Dar viena naudinga erdvė gali būti tikslinės mokymosi dienos, derinamos su romų meno ir kultūros festivaliais, parodomis, įvairiomis tarptautinėmis ir nacionalinėmis romų šventėmis, atminimo ir minėjimo dienomis, pavyzdžiui, Tarptautine romų diena, Romų kalbos diena ir pan.

Svarbu įspėti pedagogus dėl veiklos, kurioje naudojama simuliacija ar vaidinimas, pavyzdžiui, pratybų, kuriose mokiniai skatinami įsivaizduoti, kad jie tiesiogiai dalyvavo genocide. Tai gali paskatinti klaidingą tapatumo įspūdį arba sumenkinimą, nes besimokantieji bandys rasti nerealistiškų palyginimų su savo gyvenimu.

Aiškių tikslų nustatymas

Politikai ir pedagogai turi nustatyti aiškius tikslus, priklausančius nuo kelių veiksnių, tokių kaip besimokančiųjų amžius, patirtis, ugdymo poreikiai ir ankstesnės žinios, taip pat nuo ugdymo aplinkos (neformaliosios, formaliosios, muziejaus ar alternatyvaus mokymosi įstaigų).

Turint omenyje šiuos pagrindus, mokymosi rezultatai turėtų padėti geriau suprasti:

- romų praeitį ir dabartį;
- kad romų persekiojimas ir genocidas nacizmo laikotarpiu buvo masinis visos Europos nusikaltimas;
- kad romai buvo vietinių fašistų ir nacių, kraštutinių nacionalistų ir kitų kolaborantų, dalyvavusių genocide kartu su nacistine Vokietija, aukos;
- kad romai aktyviai dalyvavo Europos pasipriešinime;
- kokį poveikį romams turėjo tyla po šių įvykių ir nepakankamas jų pripažinimas bei atminimas;
- kad kova už nusikaltimų, įvykdytų prieš romus, pripažinimą buvo ir tebėra pagrindinis romų pilietinių teisių judėjimo tikslas nuo pat jo pradžios.

Besimokantieji turėtų gebėti:

- suformuluoti savo poziciją, kodėl ši istorija aktuali šiandien;
- suformuluoti savo poziciją dėl asmeninės atsakomybės ir atskaitomybės siekiant užkirsti kelią žmogaus ir pilietinių teisių pažeidimams, diskriminacijai ir antičigonizmui / prieš romus nukreiptam rasizmui;
- aktyviai demaskuoti romų genocido iškraipymą bei neigimą ir kovoti su šiais reiškiniais.

Vadovėlių peržiūra ir sudarymas

Rekomenduojama peržiūrėti esamus išteklius ir mokyklose naudojamus vadovėlius. Šis kontrolinis sąrašas padės politikos formuotojams peržiūrėti vadovėlius ir papildomą medžiagą ir apsvarstyti, ar reikalingi kokie nors pakeitimai.

Vadovėlių kontrolinis sąrašas:	Taip	Ne
Ar vadovėlyje pateikiami romų vardai, pavardės, istorijos, šeimos nuotraukos ir liudijimai?		
Ar vadovėlyje vartojama taisyklinga ir prieinama terminija?		
Ar vadovėlyje pristatomas romų gyvenimas prieš karą?		
Ar vadovėlyje aptariami skirtingi romų išgyvenimai įvairiose Europos vietose?		
Ar vadovėlyje minimi nacių ir fašistų kolaborantai ir paprasti žmonės, dalyvavę persekiojant romus?		
Ar įtraukti romų atsparumo, gelbėjimo ir pasipriešinimo pavyzdžiai?		
Ar yra galimybių besimokantiesiems kritiškai analizuoti dienoraščių ištraukas, dokumentus, liudininkų pasakojimus ar nuotraukas?		
Ar vadovėlyje atsižvelgiama į lyčių perspektyvą?		
Kokio tipo nuotraukos naudojamos? Ar jose nėra stereotipų? Ar pateikiamas kontekstas? Ar nuotraukos dekonstruojamos siekiant parodyti sąmoningas pastangas propaguoti rasistinę ideologiją?		
Ar vadovėlyje apibrėžiama, kas yra genocidas?		
Ar vadovėlyje aprašomas išlaisvinimas ir iškart po to vykę įvykiai?		
Ar aiškiai nurodomi romų išgyvenimams būdingi bruožai, įskaitant rasistinę persekiojimų ideologiją?		
Ar aprašomas teisingumas bei suvokimas po karo ir nepakankamas pripažinimas?		
Ar vadovėlyje aptariamos atmintinos dienos ir svarbūs vietiniai bei tarptautiniai memorialai?		
Ar vadovėlyje kvestionuojami paplitę klaidingi įsitikinimai, istorijos iškraipymai ir neigimas?		
Ar vadovėlyje aptariamas romų pilietinių teisių judėjimas ir jo ryšys su kova už romų genocido pripažinimą?		
Ar vadovėlyje siūloma veikla skatina mokinius kritiškai mąstyti ir asmeniškai reaguoti?		

Šiuo kontroliniu sąrašu galima remtis vertinant ir kitos medžiagos apie romų genocidą tinkamumą.

Integravimas į žmogaus teisių darbotvarkę

Žmogaus teisių švietimas gali būti gera pradžia ir pagrindas nagrinėjant romų genocidą. Žmogaus teisių išsaugojimas ir apsauga yra būtini elementai propaguojant demokratiškas vertybes ir atsakingo pilietiškumo svarbą.

Šimtmečius pagrindinių teisių neturėję romai šiandien yra viena labiausiai persekiojamų bendruomenių pasaulyje. Svarbu suprasti, kad tai veda prie diskriminacijos, marginalizacijos ir segregacijos visuomenėje normalizavimo ir kenkia žmonių gerovei bei laisvėms.

Mokymasis apie romų genocidą pasitelkiant žmogaus teisių studijas atveria galimybę užsiimti tarpdisciplininėmis studijomis. Be to, tai leidžia nagrinėti po šio genocido priimtus įstatymus ir sutartis, kurios padeda suprasti, apsaugoti ir išsaugoti pagrindines laisves.

2011 m. Jungtinių Tautų deklaracijoje dėl žmogaus teisių švietimo ir mokymo apibrėžti trys žmogaus teisių švietimo aspektai. Juos irgi galima susieti su mokymu ir mokymusi apie romų persekiojimą ir genocidą.

Istorinis pavyzdys

20

Rudolf Sarközi gimė 1944 m. Lakenbacho koncentracijos stovykloje. Sąlygos buvo neįtikėtinai sudėtingos, bet romėi motinai ir sintui tėvui pavyko užtikrinti naujagimio išlikimą. Šeima buvo išlaisvinta 1945 m. kovo pabaigoje. Kaip ir daugelis jaunų romų, Rudolfui Sarközi nesisekė rasti praktikanto vietos, todėl jis tapo darbininku. 1964 m. persikėlęs gyventi į Vieną jaunuolis įsitraukė į politiką ir pradėjo agituoti už romų ir sintų teises Austrijoje, tapo vienu iš pirmosios austriškos romų asociacijos steigėjų. Netrukus jis taip pat įkūrė Austrijos romų kultūros asociaciją ir daug metų jai pirmininkavo. 1993 m. šioms asociacijoms pavyko pasiekti, kad Austrijos romai ir sintai būtų pripažinti etnine grupe. Rudolfas Sarközi mirė 2016 m. sulaukęs 72 metų.

Žmogaus teisių švietimo aspektai, taikomi mokant ir mokantis apie romų persekiojimą ir genocidą

1 aspektas	Mokymas <i>apie</i> žmogaus teises: žmogaus teisių normų ir principų supratimas	Romų persekiojimo ir genocido poveikis žmogaus teisių formulavimui, kodifikavimui ir įtvirtinimui, ypač Jungtinių Tautų žmogaus teisių deklaracijoje ir Jungtinių Tautų genocido konvencijoje.
2 aspektas	Mokymas <i>per</i> žmogaus teises: žmogaus teisėmis grindžiamų metodų taikymas	Aktyvių, į besimokantįjį orientuotų metodų, įgalinančių ir skatinančių atrasti, taikymas gerbiant, palaikant ir stiprinant besimokančiųjų ir pedagogų teises.
3 aspektas	Mokymas <i>dėl</i> žmogaus teisių: besimokančiųjų įgalinimas taikyti ir palaikyti žmogaus teisių principus	Mokant ir mokantis apie romų persekiojimą ir genocidą galima susipažinti su pavyzdžiais, kokie mechanizmai ir procesai veda prie žmogaus teisių pažeidimų, galinčių peraugti į plataus masto tikslinį smurtą, pavyzdžiui, genocidą. Analizuojant genocido įvykius taip pat galima pasitelkti taikos, genocido prevencijos ar demokratinio pilietiškumo ugdymo aspektus.

Profesinis rengimas

Suteikite profesinio rengimo galimybių pedagogams, kad jie turėtų priemones, būtų pasirengę ir galėtų mokyti apie romų genocidą.

Mokytojų rengimas yra esminis elementas įgyvendinant veiksmingą ir ilgalaikę mokymo ir mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą politiką. Rengimas būna veiksmingiausias, kai jį veda pripažinti instruktoriai, gerai išmanantys šią istoriją ir galintys perteikti jos svarbą.

Jei įmanoma, mokytojų rengimo kursus reikėtų praturtinti tiesioginiu bendradarbiavimu su vietos romų bendruomenių atstovais ir (arba) romų istorijos specialistais.

Rengimą mokyti apie romų genocidą galima įtraukti į esamas rasizmo prevencijos, pilietiškumo, įtraukties ir įvairovės ugdymo, visuotinio pilietiškumo, žmogaus teisių ugdymo ir humanitarinių mokslų programas, skirtas dar nedirbantiems ir jau dirbantiems pedagogams. Jam reikėtų skirti atskirą dėmesį, užuot pakišus po bendra tam tikros rasizmo formos etikete.

Veiksmingas mokymas apimtų tris esminius komponentus: turinio, pedagogines ir asmenines žinias.

Siekdami parengti veiksmingas mokymo programas bei strategijas ir pamokų planus, švietimo politikos formuotojai ir suinteresuotieji subjektai gali kurti atitinkamus komponentus pasinaudodami šia lentele.

Ši lentelė (parengta pagal UNESCO 2015 m. visuotinio pilietiškumo ugdymo modelį: temos ir mokymosi tikslai) yra pateikiama kaip pavyzdys ir gali būti pildoma atsižvelgiant į kurso poreikius ir kontekstą.

Turinio žinios <i>Tai, ką pedagogas turi žinoti; turinys, kurį reikia perduoti besimokantiejiems.</i>	Pedagoginės žinios <i>Pedagoginiai metodai ir metodikos.</i>	Asmeninės žinios <i>Žinių, išgyvenimų ir išankstinių nuostatų suvokimas (pavyzdžiui, paveldėti šeimos naratyvai ir visuomenės suvokimas)</i>
- Intensyvios romų istorijos ir kultūros bei genocido studijos, ypač vietos kontekste. - Platesnio Europos konteksto ir šio nusikaltimo istorijos gilesnis supratimas. - Žinios apie organizacijas ir specialistus, siūlančius mokomąją medžiagą ir išteklius pedagogams mokyti apie romų istoriją ir kultūrą bei persekiojimą nacizmo laikotarpiu.	- Kokių įgūdžių, informuotumo ir specialių išteklių reikia pedagogams, kad jie galėtų veiksmingai ir tiksliai mokyti apie romų genocidą? - Kaip įvairios naujoviškos mokymo metodikos kartu su liudijimais, meno kūriniais ir kultūra gali būti naudojamos romų požiūriui ir genocidui pristatyti? - Kokie yra šios temos mokymo tikslai ir uždaviniai ir kaip pedagogai galėtų įvertinti pasiekimus? Kokių mokymosi rezultatų tikimasi? - Kokiais būdais galima atpažinti antiromiškas išankstines nuostatas ir stereotipus ir kokiomis strategijomis juos atremti?	- Kiek aš save pažįstu? Kokių turiu šališkumų ir išankstinių nuostatų? Kokia yra mano, kaip pedagogo, atsakomybė ir pareigos sprendžiant antičigonizmo problemą, šališkumą ir išankstines nuostatas? Kokie platesni kontekstai man būdingi ir kokią įtaką jie daro mano besimokantiejiems? - Kokios asmeninės ir profesinės atsakomybės ir įsipareigojimų reikia pristatant istorinius duomenis ir aukų atminimą? - Kaip užtikrinti, kad asmenys būtų pripažinti ir gerbiami kaip savarankiškai besimokantieji? - Su kokiais iššūkiais susidursiu dėstydamas šią istoriją? - Kokie yra mano asmeniniai tikslai mokant apie romų tautos genocidą?
<i>Pavyzdys – romų gyvenimas tarpukariu</i>	<i>Pavyzdys – įtraukti romų balsą ir požiūrį</i>	<i>Pavyzdys – ištirti ir dekonstruoti vietinius ir asmeninius klaidingus įsitikinimus</i>

Romų balsai

„Jei nėra žinių, negali būti ir pripažinimo, o tai yra tas pats, kas tyliai tęsti romų patirtą persekiojimą.“

Anna Daróczy, Vengrija

Papildomi šaltiniai

Romų internetinis universitetas „Barvalipe“

Internetinė švietimo platforma, kurioje romai ir ne romai, klausydamiesi romų akademikų paskaitų, gali sužinoti apie romų tapatybę, istoriją ir kultūrą.

Europos Tarybos programos ir priemonės

Gebėjimų stiprinimo programa, skirta integruoti romų istoriją į mokyklinės mokymo programas, kurią sudaro šešios priemonės, skirtos platesnei romų istorijai. Šios priemonės atitinka IHRA rekomendacijas, kuriose daugiausia dėmesio skiriama nacizmo laikotarpiui ir kurios yra skirtos politikos formuotojams bei suinteresuotiesiems švietimo subjektams, todėl palaiko nuoseklumą.

Džanes ko sem? (Ar žinai, kas aš?)

Šią medžiagą sudaro interaktyvūs georeferenciniai žemėlapiai ir leidinys, skirtas vidurinėms mokykloms kaip papildomas pratybų sąsiuvinis apie romų diskriminacijos ir persekiojimo istoriją. Jame taip pat pristatoma romų kultūra, menas ir bendroji istorija romų, serbų ir anglų kalbomis.

Europoje nacių vykdyto sintų ir romų genocido enciklopedija

Ši enciklopedija anglų ir vokiečių kalbomis pradėta leisti 2024 m. pavasarį ir yra pirmoji išsami turimų žinių apie sintų ir romų persekiojimą bei žudynes Europoje apžvalga. Prie jos rengimo prisidėjo daugiau kaip 100 autorių iš 25 šalių.

Užmirštasis genocidas. Sintų ir romų likimas

Šios svetainės dėmesio centre – devynių vaikų ir jaunuolių iš aštuonių šalių biografijos. Aštuoniomis kalbomis prieinamoje svetainėje jų istorijos vaizdžiai pasakojamos pasitelkiant dokumentus, nuotraukas ir nufilmuotus interviu.

Genocidas, įvykdytas prieš Europos romus ir sintus nacionalsocializmo laikotarpiu

Šis šaltinis – tai 12 kalbų parengta mokymosi platforma, skirta mokiniams, mokytojams ir plačiai visuomenei. Joje pateikiama daugiau kaip 70 užduočių lapų. Tai mokytojams skirta papildoma medžiaga, tinkama 14 metų ir vyresniems mokiniams.

Romų ir sintų genocidas ir persekiojimas. Bibliografija ir istoriografinė apžvalga

Šioje anotuotoje bibliografijoje, kurioje pateikiama daugiau kaip 1400 nuorodų, išsamiai apžvelgiamos pagrindinės šios srities temos ir tyrimų sritys. Joje galima rasti informacijos apie atskiras valstybes ar konkrečias temas.

IHRA mokymo ir mokymosi apie Holokaustą rekomendacijos

Svarbus švietimo metodų, skirtų mokyti ir mokytis apie Holokaustą, šaltinis, kuriame pateikiamos papildomos esminės gairės ir pagrindiniai terminai, papildantys IHRA rekomendacijas dėl mokymo ir mokymosi apie romų persekiojimą ir genocidą nacizmo laikotarpiu.

ESBO Demokratinių institucijų ir žmogaus teisių biuras

Dar daugiau išteklių, susijusių su bendraisiais klausimais ir iššūkiais, su kuriais romai ir sintai susiduria Europoje.

„Rasinė diagnozė: čigonas.“ Nacių įvykdytas sintų ir romų genocidas ir ilgą kova dėl pripažinimo

Šioje internetinėje parodoje anglų ir vokiečių kalbomis pristatomi svarbiausi kelio į genocidą etapai visos Europos mastu. Joje ypatingas dėmesys skiriamas mažumos istorijos saviraiškai, antičigonizmo / prieš romus nukreipto rasizmo tęstinumui po 1945 m. ir bendruomenių indėliui į genocido pripažinimą.

„Tajsa“ – vaizdo tinklalaidės ir švietimo ištekliai apie romų genocidą

Šiame rinkinyje anglų ir serbų kalbomis pateikiamos vaizdo tinklalaidės ir švietimo ištekliai apie romų genocido priežastis ir pasekmes, taip pat apie romų tapatybės stiprinimą ir romų bendruomenių įgalėjimą visoje Europoje. Jis buvo parengtas 12-oje Europos regionų.

Darbo su liudijimais priemonių rinkinys

Šiame priemonių rinkinyje romų genocido atminimo iniciatyva „Dikh He Na Bister“ pristato švietimo apie romų genocidą metodus, pagrįstus išgyvenusiųjų liudijimais.

Aukų balsai. Genocidas, papasakotas per sintų ir romų liudijimus

„Aukų balsai“ priklauso „RomArchive“ – bendruomeniniam skaitmeniniam sintų ir romų meno ir kultūros archyvui, kurį nuo 2014 m. kaupia įvairūs tarptautiniai dalyviai. Tai nuo persekiojimo ir žudynių nukentėjusių asmenų iš 20 šalių šaltinių rinkinys, prieinamas anglų, romų ir vokiečių kalbomis ir pateikiamas skenuotų, transkribuotų ir garso failų su kontekstine informacija forma.

Kiti IHRA ištekliai

[Stokholmo deklaracija](#)

[2020 m. IHRA ministrų deklaracija](#)

[Antičigonizmo / romų diskriminacijos darbinė apibrėžtis](#)

[Romų genocidas: tarptautinių organizacijų, dirbančių istoriniais ir šiuolaikiniais klausimais, susijusiais su romų genocidu, apžvalga](#)

[IHRA pasvarstymai apie Holokausto lyginimo terminiją](#)

[IHRA įvykių vietų apsaugos chartija](#)

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

In partnership with

